

УДК 94:329.1 (44)

Шморгун Олександр Олександрович

кандидат філософських наук, доцент,
академік АПН України

КРАХ ТРАДИЦІЙНОЇ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ У ФРАНЦІЇ ТА ПОЛІТИЧНЕ ПРОТИСТОЯННЯ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

В статті показано, що у розвинених західних країнах, народи та еліти яких свого часу стали творцями модерної політичної демократії, спостерігається все більш глибока криза партійно-ідеологічного представництва. Одночасно має місце збільшення правих і лівих ультра радикальних, або навіть екстремістських, партій та рухів, різко опозиційних до базових цінностей і норм, що панують у сучасному західному суспільстві та політикумі.

Проаналізовано критичні зауваги французьких дослідників, що покладають велику частину провини за ці негативні явища на Ш. де Голля. Доведено, що хоча один з основних творців нового Основного закону та перший президент П'ятої французької республіки, ніколи не приховував свого максимально негативного ставлення до будь-якої партійної системи і особливо партійної системи Франції, яку називав «партійним феодалізмом», він ніколи не ставив собі за мету демонтаж представницької демократії як такої.

Насправді, попри постійні звинувачення запровадженого де Голлем так званого напівпрезиденства у перманентній нездоланній нестабільності, реальну безпрецедентну управлінську чехарду та управлінську неефективність якраз продемонстрували перша в історії західної демократії парламентська Третя французька республіка, та її типологічна спадкоємиця Четверта республіка.

Обґрунтоване положення, згідно з яким парламентаризм як такий зовсім не є гарантією справжньої демократичності представництва і, тим більше, ефективності оперативного державного управління, що вкрай важливо врахувати на тлі безупинних закликів не тільки промосковських політиків, а й багатьох патріотичних дилетантів про корисність ліквідації в Україні інституту президенства.

Саме тому, попри численні правки, внесені в Основний закон П'ятої республіки, покликані збільшити авторитет партій і привернути увагу широких верств громадян до їх діяльності, поставлених цілей французькі борці з наслідками французького авторитаризму так і не досягли. Більше того, в статті висвітлюється процес наростаючої нестабільності політичної системи та радикалізація соціальних рухів як справа, так і зліва.

Це свідчення того, що французи, як і всі громадяни розвинених західних країн, також вкрай незадоволені неефективністю і фактично фіктивністю партійних програм, відмінність яких, особливо у правлячих партій, є

мінімальною, невиконанням популістських обіцянок політиків, інтелектуальної та моральною деградацією еліт, що погрузли в корупційних скандалах, явно антинародним неоліберальним курсом на згортання попередніх соціальних завоювань, а, головне, повною нездатністю чинної влади подолати глобальну економічну кризу, що швидко насувається.

Обґрунтовано концептуальний висновок, згідно з яким головна причина всіх цих негативних явищ обумовлена принциповою хибністю образу наслідку після відходу де Голля від влади загального тренду на демократизацію політичного життя коштом зменшення компетенцій та оперативності виконавчої влади, завдяки збільшенню її залежності від влади законодавчої, а, значить і масово партійного представництва.

Із цього, своєю чергою, випливає, що запроваджена система прем'єр – президентського типу під назвою П'ята французька республіка, попри всі кульбіти, що відбувалась у французькій політиці останніх десятиліть, залишилась і продовжує зберігати великий потенціал модернізації вдосконалення.

Ключові слова: партійна система Франції, системні вади парламентаризму, криза партійного представництва, Конституції Третьої, Четвертої, П'ятої республік та їх роль у партійному будівництві, Ш. де Голль.

Особливості становлення французької держави

За спостереженнями дослідників у розвинених західних країнах, народи та еліти яких свого часу стали творцями якісно нового капіталістичного способу життя та відповідної йому системи політичної демократії, спостерігається все більш глибока криза партійно-ідеологічного представництва. Крім всього іншого, це знаходить свій прояв у зростанні феномену абсентеїзму, тобто унікальній персональній активній участі у виборчому процесі, а також суттєвому зменшенні реального впливу партій на політичний процес. Показником цієї деградації є поява демонстративно аполітичних організацій, типу партій любителів пива, квартирознавців, вегетаріанців, хіп-хоп урбаністів тощо, члени яких явно демонструють зневагу до традицій представницької демократії.

Одночасно спостерігається збільшення лівих та правих ультра радикальних, або навіть екстремістських, партій або рухів, різко опозиційних до базових цінностей і норм, що панують у сучасному західному суспільстві та політикумі. Причому, саме Франція, в якій спочатку було запроваджено надзвичайний стан через низку терактів ще у 2015 р., а потім після його зняття у 2017 р., знову відновлено Е.Макроном у зв'язку з масовими протестами жовтих жилетів у 2018 р. (включаючи і комендантську годину), як завжди задає тон в усіх цих процесах. Що яскраво свідчать саме про крах традиційної політичної системи в цій країні [59].

Можна сказати, що протягом більше 200 років французи ставили на самих собі грандіозний соціально-політичний експеримент, який, за великим рахунком продовжується і сьогодні. Російський дослідник О.Мамікін слушно зазначає: «До перемоги парламентаризму у Франції наприкінці XIX століття країна пережила 11 конституцій і побачила реставрацію всіх видів політичних режимів (монархії у 1814 р., республіки у 1848 та 1875 рр., імперії у 1851-1852 рр., в кожному з яких вона прожила третину століття: наполеонівська епоха (1804-1815 рр., та 1851-1870 рр.). Монархічний режим (1814-1830 рр., та 1830-1848 рр.) а також парламентський устрій (1848-1851 рр., 1870 р. і наступне). Цікаво, що майже кожна за формою з французьких конституцій приймалась немов би напротивагу попередній, змінюючи суттєвим чином її основні положення» [24, с. 216-217].

Не в останню чергу така нестабільність пов'язана з тим, що саме Франція була найпотужнішою абсолютистсько монархічною державою Європи часів пізнього середньовіччя, в якій архаїчні феодальні норми та установи в усіх царинах суспільного життя знайшли найповніше втілення і гальмували поступ. Додатковою величезною перешкодою на шляху нормального розвитку модерної французької держави стала шалена протидія з боку інших європейських монархій, які постійно брали участь у різноманітних інтервенціях проти молодшої французької республіки, втручаючись у її внутрішні справи, максимально сприяли економічній та політичній дестабілізації в ній; за спиною європейських монархій часто стояла монархія Британська, яка також переслідувала саме реакційні цілі гальмування розвитку продуктивних сил на європейському континенті і завдяки фінансуванню антифранцузьких воєнних коаліцій та дипломатичних інтриг, фактично, як завжди, воювала проти Франції «чужими руками» [50].

Отже, не дивно, що на тлі постійного відновлення реакції, що серйозно гальмувала розвиток Франції та спричинила її відставання від інших лідерів євроатлантичного світу, формування перших політичних партій, яке розпочалось на тлі розгортання Великої французької буржуазної революції у процесі появи у Франції перших паростків представницької демократії та республіканського врядування, було швидко придушене [56].

Але оскільки роялісти бурбонівської династії та похідні від них реакційні орлеанські та імперські конституційні утворення та режими, не були зацікавлені у формуванні повноцінної колегіальної законодавчої влади у формі парламентів, реальні політичні партії та парламентська багатопартійність почали виникати у Франції

лише у першій половині XIX століття, а особливо за Третьої французької республіки, яка справедливо вважається першою в історії моделлю послідовної парламентської демократії. Саме в силу своєї нетрадиційності для політичної історії Франції, ця політична формація народжувалась у важких муках, в процесі героїчного протистояння спробам повернути країні монархічне правління.

Але незважаючи на те, що спочатку монархічній більшості Установчих зборів вдалось надати формально республіканській формі правління вельми консервативної конфігурації, яку потенційно цілком можна було остаточно спрямувати в бік чергової реставрації, в процесі подальшої політичної боротьби, яка часто носила безкомпромісний характер, ініціатива поступово перейшла на бік прихильників парламентської форми правління. Важливо підкреслити, що цьому сприяло те, що на тлі запровадженої процедури загального прямого таємного голосування (окрім жінок та військовослужбовців), почалось формування характерної для Франції в наступному багатопартійності. У виборах брали участь близько десяти партій (три з яких були явно промонархічними), а в самому парламенті склалась трьохпартійна коаліція.

Після перемоги республіканців на дострокових виборах було проведено низку демократичних реформ: в тому числі прийнято закони про свободу зібрань, запровадження свободи друку, вдосконалення народної освіти, надання права діяльності профспілкам. Також було нанесено удар по традиційно потужному клерикалізму – розпущені релігійні конгрегації, запроваджено відділення церкви від держави.

В процесі подальшої модернізації парламентської республіки вперше в політичній історії, спочатку у режимі прецедентного права, було запроваджено посаду голови ради міністрів (офіційно посаду голови уряду було затверджено лише у тридцять роки XX століття). А це різко зменшило реальні повноваження парламентського (обраного парламентом) Президента Третьої Республіки. De facto він втрачав право розпуску національних зборів. І одночасно, парламентська більшість отримала право висловлення недовіри уряду та відправки його у відставку, ти самим збільшуючи роль партій, які через свої фракції отримали можливість радикальним чином впливати на діяльність виконавчої влади. Програми урядів тепер затверджував парламент, вони періодично звітують законодавцям.

Згідно з новими положеннями Конституції подальша зміна конституційних законів могла відбутись тільки у разі голосування за них абсолютної більшості Національних зборів, причому республі-

канська парламентська форма правління в принципі більше не могла бути предметом перегляду. Члени королівських сімей назавжди позбавлялись права займати посаду Президента, а також згідно нового закону щодо Сенату обиратися до верхньої палати.

Крім цього, одночасно із забороною довічного перебування частини сенаторів при владі, розширювались повноваження місцевого самоврядування. В цілому ж формування фактично партійних урядів із числа ставлеників парламентської більшості (а той із числа самих депутатів) та їх підконтрольність парламентським фракціям різко збільшило значення політичних програм та їх ідеологічного змісту. А це, своєю чергою, заохочувало запровадження переважаюче пропорційної системи виборів до Національних зборів.

Тепер, під страхом необрання до вищого Законодавчого органу або непереобрання до його наступного складу, партійні керівники та рядові кандидати у депутати, намагались постійно підтримувати зв'язок з електоратом, виконувати свої передвиборчі обіцянки, серйозно ставитись до формування своїх програм, активна конкуренція яких, свого роду конкурс на кращу стратегію подальшого розвитку, відбувалась на виборчому полі. Як видається, все це не могло не сприяти політико-ідеологічному структуруванню суспільства.

Нарешті, завдяки прямій чи опосередкованій партійності урядів (урядову посаду дозволялось поєднувати з депутатським мандатом) підривалась роль останнього оплоту промонархічного владного прошарку – бюрократії, позиції якої з часів діяльності кардиналів Ришельє та Мазаріні були дуже сильними і глибоко антидемократичними. Тепер, згідно з ідеалами парламентської демократії, у Третій французькій республіці національні збори домінували над урядом, внаслідок чого подібний політичний режим отримав назви «режим Зборів», «абсолютний парламентаризм», «асамблейна демократія» тощо.

Із проведеного аналізу може скластись враження, що саме модель багатопартійної парламентської республіки забезпечує найкращі умови для створення економічної і політичної стабільності, яка поєднується зі стійкою динамікою розвитку всіх сфер суспільного життя. Саме тому стосовно ефективних реформ в Росії, а значить і всього пострадянського простору, відомий політолог А.Мігранян, ще на початку пострадянських «реформ», зазначав: «Думаю, буде не перебільшенням сказати, що перехід Франції до демократичної політичної системи, початий революцією 1798 р., практично продовжувався впритул до початку 80-х років нашого століття, коли відбулось остаточне приборкання останньої значної

потенційно антисистемної політичної сили (блок соціалістів та комуністів), яка, прийшовши до влади, зцементувала і надала англосаксонського характеру французькій політичній системі: стійкий двополюсний центр та вузькі прошарки ультра радикально налаштованих груп на правому та лівому флангах політичного спектру. Для цього Франції знадобилось майже два століття і чимала кількість революцій, диктатур, охлократій, змін форм монархічного правління на республіканські та у зворотному напрямку. Майже 200 років пішло на те, щоб підготувати для стійкої демократії соціально-класову структуру, національний характер, змінити звичаї і традиції, випрацювати відповідну політичну культуру» [18, с. 143].

Багато українських політологів і по сьогодні вважають, що саме за таким сценарієм повинно було відбуватись становлення правових демократичних держав на пострадянському просторі і, звичайно ж, у незалежній Україні, позаяк панацеєю від перманентного президентського свавілля є «чистий» парламентаризм [42]. Що, здається, сповна підтверджує і історія Франції ХХ століття.

Рецидив деголівського абсолютизму?

Ліберально налаштовані французькі дослідники здебільшого покладають велику частину провини за ці негативні явища – відставання у демократичному розвитку, на Ш. де Голля. Справді, один з основних творців нового Основного закону та перший президент П'ятої французької республіки, Ш. де Голль, ніколи не приховував свого максимально негативного ставлення до будь-якої партійної системи і особливо партійної системи Франції, яку називав «режимом партій», «партійним феодализмом». Тому закономірно, що цей відомий прибічник «сильної» одноосібної президентської влади зробив все, щоб мінімізувати роль партій у політичному житті Франції, звести нанівець традиційну французьку багатопартійність.

У своєму неприйнятті «режиму партій» він був гранично послідовний. Так, майбутній президент у 1947 р. створив потужне за чисельністю і масовою підтримкою Об'єднання французького народу (Rassemblement du peuple français (RPF)). В програмних положеннях цієї організації, яку де Голль називав не партією, а лігою, було задекларовано, що ця політична сила, виступає за відміну конституції 1946 р., та створення «системи організованої демократії», заснованої на «всезагальному та вільному волевиявленні народу», тобто референдумі, а також не поділі, а збалансованості влад на основі так званого президентського арбітражу у взаємовідносинах між виконавчою та законодавчою «гілками влади».

Більше того, незаперечний лідер політичного об'єднання офіційно заявив, що РПФ не є політичною партією, орієнтованою на

участь в парламентській діяльності і у травні 1953 р. де Голль надав повну свободу дій депутатам, обраним від цієї організації до парламенту, фактично відмінивши фракційне представництво своєї політичної сили у парламенті. А згодом припинила існування і сама партія, оскільки де Голль віддав розпорядження про закриття місцевих відділень Об'єднання.

Крім того, згідно з одним політологічних законів кореляції між виборчими механізмами і типами партійних систем у різних формах правління, автора праці «Політичні партії» відомого французького правознавця М.Дюверже, застосування пропорційного представництва стимулює появу багатьох незалежних партій, а от запроваджена за правління де Голля мажоритарна виборча моделі Національних зборів у два тури (у другий тур переходять всі кандидати, що отримали не менше 12,5% голосів виборців), максимально стимулює перехід від режиму багатопартійності до партійної двоблоковості, що і спостерігається у Франції протягом останніх десятиліть.

Не сприяло існуванню потужної законодавчої влади, що спирається на режим багатопартійності, і запровадження де Голлем невдовзі після переходу країни до нової Конституції механізму всенародного голосування при обранні президента, яке, на його думку, робило його легітимність вищою не тільки за мандат кожного окремого депутата, а й мандати всіх Національних зборів!» [8, с. 298]. Що дозволяло стати Президенту не тільки стати главою держави, а «вождем Франції» або, як писав сам президент, відкидаючи звинувачення у спробах встановити диктатуру, одночасно уособлювати «високе звання вождя, тяжкі кайдани служителя!» [8, с. 33].

Також, згідно виборчої теорії мажоритарна система прямих загальних виборів президента запроваджена де Голлем на референдумі 1962 р., сама по собі, гуртує електорат навколо двох основних кандидатів, знижуючи роль інших партій. Цьому процесу також сприяє і те, що на відміну від президенталізму США, у Франції довгий час були відсутні так звані праймериз, в ході яких одна з партій висуває свого найперспективнішого і найпрестижнішого кандидата на президентську посаду.

За французьким законодавством реєстрація такого кандидата передбачає надання декларації про власність, внесення відносно невеликого виборчого залогоу, повертається, якщо кандидат набере більше 5% голосів, а головне – отримання рекомендації від 500 в посадових осіб, що представляють не менше 30 різноманітних адміністративно-територіальних одиниць.

Нарешті, як свідчить політологічна теорія та реальна політична історія Франції, сама по собі боротьба за президентську посаду вносить розкол між відомими політиками, членами однієї і тієї ж політичної сили, а також примушує лідерів партій практично відмовлятися від програмних засад політичної «своєї» партії, завдяки якій вони стали відомими політиками. Тут можна згадати несподіване висування на президентську посаду Е.Баладюра, що був прем'єр-міністром у 1993-1995рр., під час переобрання президента і лідера право голлістської ОПР Ж.Ширака або те, що з метою бути переобраним на президентську посаду у 1988 р. Ф. Ф.Міттеран відмовився виступати як лідер соціалістичної партії, взявши передвиборче гасло «Єдина Франція».

До певної міри негативно вплинуло на престиж політичних партій і створення згідно Конституції П'ятої республіки достатньо «сильної» верхньої палати. На думку багатьох правознавців повноважний Сенат був запроваджений де Голлем саме з метою «стримування» активності нижньої палати. Про роль, яка надається верхній палаті красномовно свідчить те, що на відміну від національних зборів за новим основним законом цей орган не може бути розпущений і саме голова Сенату (а не спікер нижньої палати чи прем'єр-міністр) займає крісло президента, якщо воно з якихось причин стає достроково вакантним. Також ця установа маючи право «відкладного вето», а в процесі обговорення законопроектів використовуючи практику їх відправки на доопрацювання («законодавчий човник»), може гальмувати прийняття законопроектів, об'єктивно сприяючи реалізації урядової політики.

Крім того, на виборах до Сенату переважно (у департаментах, які представляють одного або двох сенаторів) застосовується мажоритарна виборча система у два тури. А пропорційна – лише у небагатьох, де балотується три і більше кандидати в сенатори. Самі вибори непрямі або двоступеневі, а виборщиків обирають делегати муніципальних, регіональних та місцевих рад, а також депутати Національних зборів, обрані в даному департаменті. Цим де Голль, знов – таки, знизив роль партій у політичному житті Франції.

Також безсумнівно, що згідно з деголлівським Основним законом уряд має пріоритет над парламентом (свідченням чого, зокрема, є те, що перший розділ Конституції має назву «Про президента», відповідно другий – «Про уряд» и лише четвертий, присвячений опису повноважень парламенту). Згідно ст.8 чинного Основного закону Президент призначає прем'єр-міністра, який особисто формує уряд. Глава держави головує на засіданні Ради міністрів, причому глава кабінету несе персональну відповідаль-

ність не тільки перед Зборами, а перед главою держави. Уряд має право законодавчої ініціативи, може вимагати дострокового скликання парламенту «визначає і проводить політику нації», «розпоряджається адміністрацією і збройними силами». Водночас, згідно статті 49 чинної Конституції для прийняття резолюції про недовіру уряду необхідна абсолютна більшість голосів від загальної кількості депутатів (голоси тих, хто утримався вираховуються із загальної кількості тих, хто проголосував, що працює на збереження уряду при владі і, одночасно, зменшує, вагу законодавчого органу).

Хоча уряд відповідальний перед зборами, прем'єр-міністр має право законодавчої ініціативи, може вимагати позачергового засідання парламенту, делегування уряду додаткових законодавчих повноважень. У разі необхідності він може визначати порядок денний роботи національних зборів.

На практиці завдяки найбільшому представництву пропрезидентської партії у парламенті, де Голль, активно впливав на формування уряду, часто рекомендуючи на посади міністрів – професіоналів, що не мали партійної належності. Це також знижувало престиж парламенту, а значить і парламентських партій. Взагалі, президент велике значення надавав ефективній роботі раціональної бюрократії у веберівському сенсі, яка також не проходить процедури відкритих виборів. Зрозуміло, що це також явно не сприяє розвитку партійно-представницької демократії.

Потрібно визнати, що згідно з Основним законом П'ятої республіки до внесення в нього поправок уже у постдеголлівські часи, і уряд Сенат і, тим більше, глава держави, отримують додаткові повноваження коштом законодавчої влади. І це за умови що саме нижня палата є максимально колегіальною, а значить представницькою, обирається на загальнонародних виборах, формує правове поле і завдяки цьому, навпаки, здається, повинна виступати головним оплотом будь-якої правової держави. Не випадково Національні законодавчі збори часів де Голля у правознавчій та політологічній літературі отримали визначення «парламент з гранично обмеженими повноваженнями».

Адже згідно ст. 34 у деголлівській версії Конституції Національні збори могли пропонувати законопроекти, зміст яких не виходив за конституційно обумовлені обмеження. Національним зборам дозволялась законодавча діяльність в царині здійснення громадянських прав, цивільного та кримінального законодавства, судоустрою, податкової системи, зміни виборчої системи, статуту державних службовців, питань націоналізація. У таких галузях як оборона, організація і доходи місцевого самоврядування, освіта,

трудове право, статут профспілок парламент може визначати лише «загальні принципи» – так звані рамкові обмеження. Всі інші питання уповноважений вирішувати уряд у порядку реалізації регламентації влади (ст.37).

Але й це ще не все, обмеження прав законодавчої влади проявляється не тільки у звуженні її законодавчої ініціативи (ст.40, 44), пріоритеті розгляду урядових законопроектів, праві уряду відхиляти поправки, що попередньо не розглядались комісією. При обговоренні бюджету нижній палаті забороняється вносити пропозиції, спрямовані на збільшення витрат держави, а сам термін прийняття бюджету не може перевищувати 70 днів (ст.47). Інакше уряд має право запровадити бюджет своїм декретом. Кількість парламентських сесій скорочувалась двох на рік (ст.29) (це положення було переглянуте лише у 1995 р). Уряду може відмовлено у довірі лише абсолютною більшістю голосів палат, причому, коли така резолюція була внесена у 1962 році де Голль розпустив Національні збори.

І останнє, – згідно ст.10 Основного закону Франції Президент Республіки, має право відправити будь-який закон (або його окремі статті) на доопрацювання. Також, фактично в обхід парламенту, він же уповноважений передати на референдум будь-який законопроект, що стосується організації державної влади або текст міжнародної угоди у випадку якщо не вдається знайти порозуміння стосовно їх змісту із законодавчими зборами. Про пріоритет референдуму як форми прямого, а не партійно-представницького народовладдя, свідчить і те, що згідно ст.3 «національний суверенітет належить народу, який здійснює його через свої представників та за допомогою референдуму»). У випадку ж, якщо згоди з парламентом не вдається досягти за допомогою численних механізмів впливу, а то й тиску, на нього, згідно зі ст. 12 глава держави може розпустити Національні збори. Врешті-решт, стаття 16. дозволяє главі державі, який «є главою збройних сил», запровадити надзвичайний стан лише після «офіційної консультації» з прем'єр-міністром, головами палат, Конституційною радою.

Отже, складається стійке враження, що започаткована де Голлем конституційна реформа дійсно відверто спрямована проти парламентської форми демократії. Ось чому багатьом, насамперед французьким дослідникам і сьогодні видається, що політичний режим, встановлений Ш. де Голлем разом з Конституцією П'ятої французької республіки, є ні чим іншим, як рецидивом архаїчної і рудиментарної форми державної влади.

Президент на троні?

Як зазначалось, система, створена де Голлем не поділеної, а, скоріше, розділеної влади, в силу певних причин страждає на дуалізм, обумовлений конфліктністю між законодавчою та виконавчою владою. І на думку багатьох дослідників головна мета створення саме такої конфігурації стосунків між владними інститутами, обумовлена цілком свідомими намірами де Голля запровадити старий як світ принцип «розділяй і владарюй», покладений в основу практично всіх деспотичних режимів. За подібного протистояння влад президент отримує можливість підноситись «над схваткою» у якості так званого арбітра, а насправді – практично одноосібного володаря держави. Чому, до речі, також максимально посприяло і те, що внаслідок запровадження де Голлем виборчих нововведень утворився не політичний центр поміркованих політичних партій, а, скоріше, партійно-політична біполярність, яка проіснувала в країні до початку 80-х років минулого століття, вносячи суттєвий розкол між активними учасниками не просто виборчого процесу, а й політичного життя як такого.

Не випадково, ліберально налаштовані правознавці відзначають, що П'ята французька республіка визначається в конституційній теорії як перша в світі, навіть не просто змішана або президентсько-парламентська, а урядово-президентська система президенталізму, яка отримала особливу назву «напівпрезидентська республіка». Хоча, багато французьких дослідників пишуть про те, що, деголлівському «напівпрезидентству» повинна більше відповідати зовсім інші словосполучення. У своїх визначеннях опоненти деголлівському режиму виразно натякають на архаїчність запровадженої ним форми правління: «Конституція 1958 р. погано укладається в звичні рамці, і з самого початку здавалась складно визначити саме цю «непересічну конституцію» (Жорж Бурдо) або «цей ублюдочний режим» (Рене Капітан), принаймні дійти згоди відносно визначення: «орлеанська монархія» (Морис Дюверже) «сенаторська республіка» (Марсель Прело) «консульська республіка з парламентським фасадом» (М.Дельбез»), парламентська Імперія» (Раймон Арон) [4, с. 333-334]. (Відомий політолог та соціолог Р.Арон також порівнював главу держави за П'ятої республіки з «королем конституційної монархії» або «принцем-президентом бонопартистської республіки»).

Сам автор наведеного пасажу відомий французький дослідник історії політичних учень Ф.Бенетон вважає, що «складність тлумачення пов'язана з тим, що конституція представляє із себе «компромісний документ» (Жорж Вендель), утворення складове,

ініціатори або укладальники якого де Голль та Мішель Дебре не в усьому поділи одну конституційну доктрину. Grosso modo цей документ має дві суттєві риси: з одного боку, він розриває з французькою парламентською традицією, при цьому повністю зберігаючи парламентську систему; з іншої, на рівні виконавчої влади він встановлює дуалізм, що несе в собі певну двозначність» [4, с. 334].

Але найбільш вичерпно і категорично і, водночас, тенденційно, подібне бачення сформулював М. Молчанов у главі «Монарх» своєї відомої і, в цілому, вельми об'єктивної книги «Генерал де Голль». «Де Голль говорив, що уже майже століття республіканська Франція є «тілом без голови». Такою головою і повинен був стати президент. У приватних бесідах, на відміну від офіційних промов, він не приховував монархічної сутності своїх задумів. «Роль президента, – говорив де Голль, – повинна носити монархічний характер». За його словами «Франція потребує монархії, але, не спадкової, що виходить з божественного права, а монархії виборчої. «Я виконую функції монарха в ім'я Франції». Генерал врешті-решт виявився гідним сином свого батька Анрі де Голля, що називав себе «монархістом, що сумує». Син вирішив стати «монархістом, що тріумфує». Він діяв, наперекір всім французьким республіканським традиціям, наперекір духу радикалізму. критики, заперечення, що пронизує французьку культуру. Він вчиняв у відповідності з іншою традицією, що віддзеркалювала реакційний аспект цієї культури, надихаючись модернізованим ідеям таких реакціонерів, як Жозеф де Мейстр або Шарль Моррас. Він намагався нав'язати Франції XX століття державний устрій, засуджений ще у XVIII столітті» [19, с. 389-390].

Більше того, відомий французький фахівець у царині молододі міждисциплінарної гуманітарної науки під назвою політична соціологія Д. Кола навіть натякає на паралелі правління відомого французького короля Людовиком XIV, автором вислову «держава – це я», та президента П'ятої республіки, даючи зрозуміти що де Голлю не чужі відверто тиранічні замашки: «Але чи не володів також де Голль традиційною легітимністю в тому сенсі, що його інколи зображували, нехай навіть у вигляді жарту, в образі Людовика XIV?» [13, с. 87]. Причому закладена де Голлем традиція на архаїзацію суспільства триває і посьогодні, адже мабуть тільки в цій розвиненій демократичній країні навіть у XXI столітті можуть існувати декілька праворадикальних монархічних партій? [21, с. 78-85].

Але й це ще не все. Причиною такого супер консерватизму багато дослідників вважають саме пронацистські погляди де Голля та популістський характер його режиму, що буцімто базувався на від-

вертих міфах архаїчного націоналізму і мало не расизму. Зокрема, у своєму сумно знаменитому опусі «Кінець історії?» Ф.Фукуяма, один із авторів ідеї переможних «хвиль демократії», які начебто не-вдовзі охоплять весь світ, називав голлізм «справжнім анахронізмом», «моделлю великодержавної поведінки», «граничною формою націоналізму» [33, с. 146].

Причому, говорячи про де Голля як міфолога, який начебто приховував свої справжні погляди знаний англійський політолог К. Флад зазначає: «Одною з рис, спільних для різноманітних варіацій правого націоналізму у Франції, є культ сильної особи, що стоїть на чолі держави. Засуджуючи диктатури, що приходили на зміну Першій, Другій та Третій республіки, де Голль, по суті, дезавуює міфологічну систему цезаризму та дистанціюється від політики авторитаризму правого штибу, що дискредитувала себе» [31, с. 200-201].

Отже, не випадково багато хто піддає сумніву саму легітимність приходу генерала до влади, а також його методів управління які, слідом за головним політичним конкурентом де Голля соціалістом Ж. Помпиду, називають його дії «заколотом». Вже не кажучи про критиків лівих поглядів, таких як керівники ФКП М.Торез, який заявив, що де Голль за допомогою заколоту встановив воєнну диктатуру та Ж. Дюкло, який виголосивши гасло «Фашизм не пройде!», також звинувачував де Голля в тому, що той прийшов до влади шляхом державного перевороту. Навіть майбутній президент Ф. Міттеран оцінював запровадження нової Конституції як «неперервний державний переворот» (пригадували генералу і співробітництво з маршалом Ф.Петеном, який очолив пронацистський режим Віші).

Звідсіля напрошується висновок про те, що через принципову антидемократичність деголлівських реформ вони неминуче повинні були зазнати поразки. Адже необхідно визнати, що в реальності Генерал-президент так і не зміг знайти той рівень порозуміння з наділений ним великими повноваженнями Сенатом, на який він сподівався. Більше того, незважаючи на те, що цей інститут задумувався як осередок департаментського представництва, фактично опозиційного партійному представництву та законодавчій нижній палаті, насправді у верхній палаті вже давно існує виразне фракційне структурування, а число представлених у Сенаті у різні роки партій доходило до восьми.

Підчас антиурядових виступів травня 1968 р. де Голль черговий раз був вимушений розпустити Національні збори. Причому, внаслідок проведення дострокових виборів президентський Союз за-

хисту республіки вперше в історії Франції отримав абсолютну більшість у парламенті, а Федерація демократичних та соціалістичних лівих зруйнувалась. Але незважаючи на це запроваджена раніше партійна біполярність не зникла, а де Голль так і не зміг завадити стрімкому зростанню авторитету комуністів на чолі з майбутнім президентом Ф.Міттераном, який, між іншим, називав деголлівську Конституцію постійним державним переворотом.

Водночас, через незгоду з гранично непоступливою політикою та відвертим зростанням авторитарного компоненту у його правлінні, Президент вступив у конфлікт зі своїми вірними соратниками – першим прем'єр-міністром П'ятої республіки А.Дебре та другим головою уряду Ж.Помпіду (майбутнім президентом Франції).

Крім того, закладена у змісті Конституції П'ятої республіки конфліктність між законодавчою та виконавчою владою тричі призводила до феномену так званого співжиття або співіснування, за якого партійна належність президента й парламентської більшості є різною. У подібній ситуації президент перестає координувати діяльність парламенту й уряду і стає опозиціонером до партійного єдиновладдя на чолі з главою уряду – прем'єр-міністром, який спирається на опозиційну президентові парламентську більшість.

Причому, саме у період співіснування влади обсяг реальних повноважень президента Франції *de facto* суттєво скорочується, а значить, ще більше ускладнює прийняття та реалізація ефективних управлінських рішень (подібне співіснування повторювалась двічі за президенства Ф.Міттерана і один раз за легіслатури Ж.Ширака).

Що ж до соціально-економічних успіхів деголлівського режиму, то багато фахівців вважають, що підйом економіки розпочався ще за IV республіки у так зване «славне тридцятиліття», коли різко зросли обсяги виробництва, а у середині 50-х років були створені модерні галузі промисловості Франція вступила в епоху науково-технічна революція. А от запроваджений де Голлем режим «дирижизму» – державного втручання в економіку, націоналізації низки галузей тощо, начебто був економіці Франції тільки на шкоду і пізніше обернувся економічними труднощами.

Із сказаного, здається, стає зрозумілим чому вже згадуваний фахівець з типології партійних систем М. Дюверже після запровадження де Голлем всенародних виборів заявляв, що ця процедура – одне і теж саме, що коронація монарха і був упевнений, що внаслідок граничної неефективності встановленого режиму особистої влади невдовзі буде запроваджено нову Конституцію. Але, як відомо, цей прогноз виявився хибним.

Парламентська псевдоальтернатива

Не заперечуючи певних вад, притаманних політичній системі П'ятої республіки, зазначу, що більшість із них не мають жодного відношення до узурпаторських намірів де Голля, а обумовлені цілком конкретними об'єктивними причинами. По-перше, на момент приходу до влади існувала певна державницька традиція, якою французький реформатор чинного Основного закону просто скористався. Зокрема, йдеться, про встановлення семирічного президентського терміну з необмеженим правом займання посади Президента, запровадженого ще за Третьої і збереженого за Четвертої республіки.

Крім того в процесі підготовки конституції П'ятої республіки існували суттєві розбіжності у поглядах між її основними розробниками Ш. де Голлем та А.Дебре. Якщо перший прагнув побудувати модель сильного президенталізму, під яким він насамперед розумів незалежність державної стратегії від будь-якої партійної кон'юнктури, то А.Дебре лише прагнув «раціоналізувати парламентаризм», зробивши уряд відносно незалежним від впливу парламенту. Звідсіля певна неузгодженість, що виникла через подвійне – президентсько-парламентське підпорядкування діяльності Уряду, що справді не завжди йшла на користь справі.

З цього приводу один з найбільш авторитетних сучасних французьких політологів П. Розанвалон слушно зазначає, що ця непослідовність призвела до серйозної неузгодженості між намірами де Голля відтіснити партійні чвари на периферію політичного життя, стати над партіями у якості провідника єдиної державної стратегії і реалізацією цих задумів: «генерал де Голль швидко опинився в ситуації, коли треба було обирати між бажанням втілювати певний режим і становищем фактичного натхненника, якщо не прямого керівника партії. На президентських виборах 1965 р., коли Франсуа Міттеран змусив його до другого туру голосування, він критикував свого суперника як «висуванця партій», хоча і сам брав участь у цьому змаганні. ... Прихильники президента все змішали, об'єднавшись у рух «Союз за захист V республіки», тим самим ослабивши позиції глави держави. Він через це мав постійно засвідчувати свою відмінність і свою перевагу, щоб спробувати подолати цю суперечність, яка підточувала особливість його легітимності» [25, с. 89-90].

Крім того, деякі зміни до Конституції де Голль так і не встиг здійснити. Зокрема, йдеться про реформу Сенату. Як відомо, саме відмова на всенародному референдумі у реформі Сенату та системи самоврядування (важливості якої не зрозуміли навіть багато

соратників де Голля, порухавши її лише примхою літньої людини або бажанням під час політичної кризи переключити увагу громадськості на другорядне питання), стала для де Голля останнім аргументом на користь подання про відставку.

Нарешті, потрібно визнати, що у випадку деголлівського конституційного проекту йдеться про цілком новаторський підхід, який потребує нестандартних рішень, не всі із яких вдалось винайти розробникам французького Основного закону. Як на мене, це стосується надання Сенату повноважень розпочинати процедуру імпичменту проти глави держави і прийняття остаточного рішення про достроковий відклик глави держави через механізм всенародного референдуму, або вимоги, адресованої президенту особисто очолити Кабінет міністрів у разі висловлення уряду недовіри тощо [43, с. 393-402].

Крім того, існує достатньо багато досліджень як французьких, так і зарубіжних авторів, які показують, що успіхи деголлівського режиму на соціально-економічній ниві були більш ніж реальними, а французьке економічне диво справді існувало [45, с. 328-330].

Але найбільша дослідницька проблема полягає в тому, що насправді, попри постійні звинувачення запровадженого де Голлем так званого напівпрезиденства у його перманентній нездоланній нестабільності, реальну безпрецедентну управлінську чехарду та управлінську неефективність демонстрували якраз Третя, та її типологічна спадкоємиця Четверта, французькі республіки, інститут президенства в яких носив суто декоративний хаарктер. Зокрема, за роки існування Третьої республіки перебували при владі 95 кабінетів (лише «... з 1895 по 1914 рр. у Франції змінилося 48 урядів, тобто середня тривалість перебування при владі міністерського кабінету не перевищувала 10 місяців. А наприклад з березня 1911 по червень 1914 рр., змінилось аж 8 урядів» [15, с. 292].

Більше того, парламентське представництво зовсім не забезпечувало від можливості узурпації влади! Адже незважаючи на ці нескінченні перетасовки, зберігався багато в чому незмінний склад правлячої верхівки за яким, своєю чергою, так чи інакше, стояли анонімні фінансові ділки, які реально правили країною. При цьому партійні функціонери, що складали управлінське ядро постійно циркулювали за горизонталлю: від однієї посади до іншої. «Так, Фрейсіне був прем'єром 4 рази, а членом кабінету – 13, зокрема також займав посаду міністра оборони, Р.Пуанкаре 6 разів очолював кабінет, зокрема обіймав посади міністра фінансів, іноземних справ, а у посади міністра фінансів, іноземних справ, п'ять разів призначався прем'єр-міністром Франції, а у 1913–1920 роках був президентом. Нарешті, А. Бріан був головою кабінету – навіть 11(!)

разів та кілька разів був міністром закордонних справ Франції» [15, с. 292]. Завдяки цьому рішення, що не приходили за чинного складу уряду легко приймалися наступним, в основі складу якого знаходились все ті ж персонажі.

За існування значної кількості партій реальне представництво громадян залишалось дуже викривленим, адже за мажоритарною системи працює відомий принцип «переможець отримує все». Як наслідок «...після виборів 1885 р. з'ясувалось, що обрані депутати представляють разом 3042 тис. виборців, а кандидати невдахи – аж 6 млн., тобто удвічі більше» [15, с. 292].

Безпосереднім наслідком хаотичності політичного життя стала гранична поляризація політичних сил та гоїдалка між промонархічна правими традиціоналістами та прокомуністичними соціалістами радикалами, аж до спроб державного перевороту правими. А потім, на тлі чергового хитання політичного маятника різко вліво, відбувся прихід до влади у 1936 р. уряду Народного фронту на чолі з соціалістом Леоном Блюмом.

«...Період, що розглядається, відзначається не тільки зростанням кількості партій, але й ролі партійної системи у політичному житті держави. Саме партії тепер виконують функції з формування уряду, парламенту і державного апарату [30, с. 2]. Водночас «діяльність Парламенту надзвичайно ускладнювала партійними інтригами» [30, с. 2]. Внаслідок чого «характерним для періоду, що розглядається також було послаблення парламентського контролю відносно діяльності уряду» [30, с. 2]. Що звичайно, ще більше полегшувало за формально парламентської республіки фактично узурпувати владу уряду.

Отже, модель влади, що повинна була гарантувати країні припинення економічної та політичної нестабільності, зашкодити відновленню циклу екстремістських ідеологічних крайнощів, виявилась абсолютно непридатною для вирішення цього завдання! Вона показала свою нездатність запобігти двом світовим війнам та мобілізаційну безсилість дати гідну відсіч агресору. Більше того, виникнення пронацистського колабораційного уряду Віші, що існував за часів окупації багато в чому обумовлене саме дискредитацією західної демократії за часів існування Третьої республіки.

Не випадково проти цього «асамблейного парламентаризму», «республіки депутатів» ще до Другої світової війни категорично виступав де Голль, який вже в ті часи все більше залучався до державної політики. А після Другої світової війни французи на загальнонаціональному референдумі проголосували проти відновлення цієї форми політичного правління.

Втім, попри відчайдушну протидію з боку де Голля, було утворено Четверту французьку республіку, що стала типовим *déjà vu* попередньої Третьої «депутатської республіки». Адже згідно з цією, схваленою на референдумі Конституцією, який відбувався під явним тиском лівих партій з їх ідеєю фікс – колегіальністю політичного керівництва, вищим органом державної влади знову виступав парламент, якому належало виключне законодавче право. Крім всього іншого заборонялась на той час уже розповсюджена практики делегування своїх повноважень уряду.

Гарантом виконання законів був глава уряду, якого з подачі президента повинні були обирати абсолютною більшістю національних зборів якого ще називали президентом Ради. Він також мав право законодавчої ініціативи та винесення на голосування Зборів питання про довіру уряду, в той час як обраний парламентом президент виконував чисто представницьку декоративну роль. Збори взагалі отримали право не рахуватись з думкою членів Ради республіки, яка повинна була обиратись національними зборами разом з колегією виборщиків. Фактично це означало перехід до унітаризму – однопалатного парламенту (ліві завжди трактували сенат як аристократичну «раду панів»).

Оскільки ж стійкої партійної коаліції на яку розраховували творці нової Конституції так і не склалось, конституційна більшість знову формувалась на ситуативних та корупційних засадах, коаліції ліво– та правочентристських партій перебували у калейдоскопічній зміні, що було запорукою безвідповідальності кожного з урядів, що ставали «халіфами на годину».

Крім того, ускладненою була як процедура розпуску національних зборів, так і висловлення недовіри Уряду. Нарешті, внаслідок, фактично привласнення Національними зборами права схвалення призначення окремих міністрів кабінету, склалась ситуація, коли прем'єр-міністр потрапляв у повну залежність від законодавців (протягом першого виборчого циклу або легіслатури (1946-1951 рр.) питання про довіру уряду ставився 45 разів, другого (1951-1956 рр.) – відповідно 73, а третього (1956-1958 рр.) 46 разів! Тобто рівень політичної нестабільності не поступався, а то й перевершував той, який спостерігався за Третьою республікою. Достатньо сказати, що за час існування Четвертої республіки (1946-1958 рр.) змінилося 25 кабінетів міністрів!

Все це не могло не посилити наростаючої загальнонаціональної кризи, пов'язаної з алжирським питанням. Внаслідок чого правою частиною депутатів Четвертої республіки було прийнято рішення про запрошення до на пост прем'єр-міністра Ш. де Голля та дане погодження на докорінну зміну моделі влади.

Системні вади парламентської республіки

В чому ж тут справа? Не секрет, що багатопартійна плюральність, так чи інакше, породжує збільшення взаємної конкуренції між часто протилежними за ідеологічними орієнтаціями партіями, а також неминуче збільшує на обох крайніх флангах політичного спектру кількість партій радикальних, які за рахунок гранично популістських гасел отримати масову популярність. Безумовно всі ці негативні процеси у політикумі країни породжували зростання ролі декласованих і антинаціональних елементів, що потрапляють до парламенту. Що, своєю чергою, призводило до збільшення політичної напруги негативно впливало на стан економіки та, в кінцевому підсумку, підривало інноваційний потенціал суспільства.

А анонімність, уповільненість, та лобістський характер самої процедури фракційного законотворення, в купі з прагненням зберегти підтримку електорату на наступних виборах, ще сильніше поглиблювало кризовий стан французької держави.

Ось чому дуже швидко з'ясувалось, що, попри всю радикально ліберально демагогію щодо максимальної ефективності законодавчої колегіальності, насправді і за Третьої і Четвертої республіки в склад урядів надто часто потрапляли далеко не найбільш ефективні політики та управлінці.

Подібно до безсилості Третьої республіки протистояти загрозам національній безпеці, пов'язаними із двома світовими війнами, Четверта республіка не змогла протидіяти наростаючі алжирській кризі, що без втручання того ж де Голля неминуче закінчилась б загальнонаціональною кризою з непередбачуваними наслідками.

Із сказаного стає зрозуміло, що парламентаризм як такий зовсім не є гарантією справжньої демократичності представництва і тим більше ефективності оперативного державного управління, що вкрай важливо врахувати на тлі безупинних закликів не тільки промосковських політиків, а й багатьох патріотичних дилетантів про корисність ліквідації в Україні інституту президенства [46]. Безпосереднім підтвердженням нездатності парламентських систем ефективно долати важкі кризові стани є те, що внаслідок ускладнення та часто непередбачуваної динамізації внутрішньо національного та міжнародного життя, в цілому в світі, за будь-яких конституційних систем, спостерігається неухильне зростання ролі виконавчої влади.

Якщо говорити про президентські форми правління, то цей процес найбільш яскраво спостерігається в США, де в режимі так званої живої конституції, тобто політичного прецеденту, протягом ХХ століття відбувалось неухильне зростання реальних повнова-

жень глави держави, що призвело до того, що в наш час ця країна в підручниках політології та державного права визначається як класично еталонна форма президенталізму. Аналогічно у парламентських системах, зокрема, найстарішій британській, явно простежується збільшення ваги уряду, що діє в режимі «системи кабінету» або міністеріалізму, які також наближають виконавчу владу на чолі з повноважним прем'єр-міністром, до президентської форми правління [49, с. 170-176].

Крім того, у світовій конституційній практиці все частіше застосовується практика делегування повноважень законодавчою владою виконавчій. Зокрема, згідно ст. 38 Конституції Французької Республіки 1958 р. «Уряд може для виконання своєї програми звернутися до Парламенту з проханням надати дозвіл здійснити шляхом ордонансів протягом обмеженого строку здійснювати заходи, що зазвичай відносяться до галузі законодавства». І в цьому плані вельми показово, що на тлі алжирської кризи і напередодні приходу де Голля до влади, тодішній прем'єр Четвертої республіки, виступав з проектом конституції, що різко обмежував повноваження парламенту. Згодом, де Голль включив до своєї Конституції значну частину цих пропозицій.

Отже, не випадково відомий французький політолог С. Хаят, автор книги «Демократія» (2020), у своєму інтерв'ю під назвою «Ми повинні скористатися кризою політичних партій, щоб позбутися її», попри всі свої зауваги на адресу нинішньої виконавчої влади, в тому числі і президента, влади, щодо ігнорування нею рішень парламенту та Сенату вимушений визнати, що у нинішній «коронавірусній» ситуації, яка насправді лише пришвидшила розгортання і поглиблення глобальної системної кризи, така поведінка до певної міри виправдана: «Цей період виявляє певний спосіб функціонування держави, який в основному не є таким новим. Ідея полягає в наступному: ми відтепер знаходимось у настільки складному світі, що здійснення демократії, навіть у дуже обмеженому розумінні виборчої демократії, загрожує прийняттю належних рішень. Це так, ніби громадяни мусять погодитися відмовитись від своїх повноважень щодо прийняття рішень на користь класу політичних професіоналів або навіть невибраних експертів, враховуючи обмежений простір для маневру та технічні характеристики своїх рішень» [64].

Екстремізм замість плюралізму?

Проте, посилення одноосібної влади завжди таїть небезпеку її узурпації. То можливо, враховуючи знаменитий вислів про те, що влада розбещує, а абсолютна влада розбещує абсолютно, мож-

ливо варто все ж частково пожертвувати оперативністю і навіть ефективністю заради гарантій збереження демократичного устрою? Адже краще поганий (нестабільний) мир аніж гарна війна – політичні утиски і терор. Не випадково так часто цитують знаменитий афоризм У. Черчилля, сказаний у 1947 р.: «демократія – найгірша форма правління, але нічого кращого людство не придумало до цього часу».

Очевидно послуговуючись саме цією тезою після відставки і скорої смерті да Голля практично всі наступні президенти Франції як правого так і лівого спрямування, так чи інакше, прагнули нівелювати, а то й повністю усунути, елементи так званого авторитаризму, запроваджені у деголлівській Конституції. Так, у 2000 р. за правління Ж.Ширака було скорочено терміни перебування президента при владі з семи до п'яти років, урівнявши його часом перебування при владі парламенту (приблизно в цей же період скорочено час перебування при владі сенаторів з 9 років до 6).

Також у 2014 р., після 12 літнього обговорення Сенатом, було прийнято новий закон про імпічмент, який спростив механізм відкликання глави держави тепер уже воно має відбуватись не за «державну зраду», а «ухиляння або невиконання президентом своїх обов'язків, що явно несумісні з його мандатом». Цікаво, що найбільша кількість правок до Основного закону, була зроблена за президенства формально голліста Н.Саркозі у 2008 р., за що ці нововведення навіть отримали назву конституційної реформи. Зокрема, йдеться про обмеження двома термінами, раніше не регламентованого, перебування при владі глави держави. Крім того, парламент отримав право накладати вето на президентські призначення посадових осіб і навіть скорочувати термін оголошеного главою держави надзвичайного стану.

Президент більше не головує у Вищій раді магістратури (хоча може призначати омбудсмена). Його зобов'язали щорічно звітувати перед парламентом про пророблену роботу, а рахункова палата тепер прискіпливо контролює фінансові витрати Єлисейського палацу. Фактично парламент отримав право погодження питання про прийняття нових членів ЄС без референдуму, лише утворивши обома палатами так званий Конгрес. Також парламент отримав більше можливостей для власної законодавчої ініціативи тощо.

В цілому фахівці одностайні в тому, що всі ці поправки збільшують контроль законодавчої влади над виконавчою і збільшують повноваження першої: «Праві, які правлять, устами газети «Le Figaro», визнаючи за нинішньою Францією назву «монархічної республіки»,

говорять про те, що завдяки їх зусиллям «держава стане трохи менше монархією і дещо більше республікою» [3].

Нарешті, не можна не згадати, такого важливого нововведення, як запровадження у Франції 1991 р. процедури праймериз – висування партіями кандидата на президентську посаду шляхом голосування за претендентів від своєї політичної сили. Причому, якщо на початку таких партій було лише дві (і обидві правоцентристські – об'єднання на підтримку республіки (ОПР) та Союз за французьку демократію (СФД), то вже у 2016 р. національна рада Французької соціалістичної партії (ФСП) схвалила проведення у 2017 р. праймериз серед прибічників урядових партій лівого спрямування (соціалістів, радикалів та «зелених» включаючи Національну раду Французької соціалістичної партії (правоцентристські партії провели праймериз ще у 2016 р.).

Зрозуміло, що всі ці заходи насамперед були покликані збільшити авторитет партій і привернути увагу широких верств громадян до їх діяльності. Але, як і слід було чекати, поставлених цілей французькі борці з наслідками французького авторитаризму так і не досягли. Уже на початку 90-х фахівці почали бити на сполох констатуючи, що жодна з застосованих політологічних практик, з метою згуртування електорату навколо принципів ліберальної демократії та його партійне структурування, спрямоване на підвищення кількості учасників виборчого процесу, не дали сподіваних результатів.

А в поточний момент країна переживає гостру політичну кризу. Більше того, нестабільність політичної системи та радикалізація соціальних рухів як справа, так і зліва, лише посилюється, все частіше виходячи за межі правового поля. І сьогодні ця політична криза досягла безпрецедентної гостроти. «Скептичне ставлення до традиційних політиків і партій виводить на арену несистемних політиків, до яких прийнято (не зовсім справедливо) відносити колишнього міністра економіки Е.Макрона та лідера ультраправого НФ М. Ле Пен. З'являються проекти створення «загальнонаціональних партій», які б об'єднали французький народ. Таке завдання ставить перед собою М. Ле Пен» [22, с. 11].

Справді, перемога Е.Макрона на останніх президентських та парламентських перегонах багато в чому стала можливою саме завдяки тому, що декларуючи радикальне оновлення у своїй передвиборчій книзі «Революція» він не тільки переміг на президентських виборах, а й зі своєю, нашвидкуруч набраною партією-рухом «Республіка, вперед», отримав абсолютну більшість в парламенті (308 місць з 577 у нижній палаті); що, на думку французьких огля-

дачів, дає главі держави «абсолютну владу [5]». Причому, такого результату нинішній глава держави досяг завдяки тому, що вдавався до тактики граничного популізму, яка навіть отримала назву «операція зі спокуси французів» [67], а також різкому зниженню популярності традиційних республіканської та соцпартії, що втратили виборчу підтримку.

Але ті, хто віддав свої голоси Е.Макрону та його політичній силі зробили це насамперед в надії на те, що він справді покинчить з попереднім багатолітнім урядом курсом та старою закоснілою елітою. Але при цьому рівень довіри до самого Е.Макрона – «креакла» з числа нового покоління «золотої молоді», що виросла на ідеалах «цифрової економіки» «гендерної рівності» та боротьби із сексизмом», з самого початку був не дуже високим.

Значною мірою його обирали «як менше зло» (як бачимо, виразні аналогії тут простежуються з ситуацією, що склалась під час останніх президентських і парламентських виборів в Україні). Тому не дивно, що одночасно зі зростанням рейтингу маловідомого лідера і невідомої новоствореної партії, зростала (і продовжує зростати) популярність право радикального «Національного фронту» (зараз «Національної єдності») М. Ле Пен, яка на останніх президентських виборах разом з тим же Е.Макроном вийшла у другий тур.

В подальшому спроба Е.Макрона проводити антисоціальну політику привела до не просто несанкціонованих, а масових бунтарських виступів жовтих жилетів з вимогою негайної відставки президента, рейтинг якого у 2019 р. впав до рекордних 27%. А на місцевих виборах 2020 р. та чергових перевиборах до Сенату у 2019 р. партія Е.Макрона програла коаліції зелених разом із соціалістами (і тут паралелі з політичною ситуацією в Україні та реформаторським «турборежимом» наших лібертаріанців знову напрошуються самі собою). Про падіння авторитету правлячої коаліції виразно свідчать і результати останніх виборів до Європарламенту, перемогу на яких до у 2019 р. отримала партія крайніх націоналістів «Національне об'єднання» (RF, 23,31%) на чолі з М. Ле Пен.

З незначним відставанням, маючи 22,41%, перегони завершили ліберальна коаліція «Ренесанс», де провідною є партія президента Е. Макрона «Республіка, вперед» (LREM). Причому, на виборах 2022 року прогнозується збереження, а може і посилення пресловутої біполярності макронівських ультра лібералів та правих Ле Пен, яку тепер уже не можна буде списати на політику де Голля.

Одночасно, різко радикалізується лівий фланг, про що говорить сама назва партії, очолюваної Ж.-Л.Меланшоном «Франція, що не підкорилась».

Дуже небезпечно і те, що в медіа циркулює інформація, навіть якщо не брати до уваги інформацію про зв'язок «жовтих жилетів» з підривною діяльністю російських спецслужб та фінансування Національної єдності фронту «Першим чесько російським банком». Заперечуючи ці факти, Ле Пен, одночасно відверто заявляючи, що є велика противниця санкцій ЄС проти Росії та про те, що відверто «захоплюється Путіним» [61].

А якщо додати до цього, що той же Ж.-Л.Меланшон у відповідь на передвиборчу статтю Е.Макрона, звернену до лідерів країн ЄС «За ренесанс Європи», в якій були висловлені пропозиції реформ Євросоюзу [63], відгукнувся листом під провокативною назвою «Виходьте з угод, нерозумні», закликаючи країни ЄС виходити з НАТО та звинувачуючи Е.Макрона в тому що він «став небезпечним» через свою «антиросійську фобію», оскільки «страх перед росіянами є абсурдним», картина політичного життя нинішньої Франції починає виглядати зовсім неококовирною. Тим більше, що Називаючи Росію партнером Ж.-М. Меланшон проголошує, що головною умовою плідного взаємного співробітництва країн Європи є вихід з усіх натівських угод [65].

І, водночас, сам Е.Макрон нещодавно завив: «ми переживаємо смерть мозку НАТО» і черговий раз закликав створити самостійні європейські збройні сили (деголлівська ідея, реалізувати яку сьогодні просто нереально). А невдовзі, підчас свого візиту до Латвії та Литви, взагалі проголосив вихід Франції з Альянсу і закликав ці країни до більш тісного співробітництва з Росією! [16, 58]. І тут уже можна говорити не просто про політичний екстремізм, а антисуверенність, в тому числі на рівні офіційно зареєстрованих політичних партій Франції та антинаціональну поведінку їх лідерів (про безпеку саме такого сценарію втрати Францією національного інстинкту самозбереження, моторошні взірці якої зараз демонструє Україна, якраз і попереджав де Голль у зв'язку з травневими подіями 1968 р.).

Отже, незважаючи на низку заходів, спрямованих на демократизацію політичного процесу, в тому числі і на конституційному рівні, у Франції стрімко зростає небезпека хаосу через втрату керуваності суспільними процесами та неефективність правлячої, вже нової еліти, а також загроза встановлення право екстремістської диктатури. Причому, все це відбувається на тлі все більш вираженого масового євроскептицизму, незадоволеності корінних

французів нездатністю вирішити емігрантську проблему жодною партією.

Французи, як і всі громадяни розвинених західних країн, також вкрай незадоволені неефективністю і фактично фіктивністю партійних програм, відмінність яких, особливо у правлячих партій, є мінімальністю, невиконанням популістських обіцянок, інтелектуальною та моральною деградацією еліт, що погрузли в корупційних скандалах, а головне, явно антинародним неоліберальним курсом на згортання всіх попередніх соціальних завоювань та повною нездатністю подолати стрімко наростаючу глобальну економічну кризу у її європейських та національних проявах.

Більше того, криза партійного представництва спостерігається не тільки у Франції, а практично всіх країнах світу. Наприклад, вже згадуваний С.Хаят справедливо зазначає з цього приводу: «Вам не потрібно бути прекрасним політологом, щоб побачити кризу політичних партій та систем, яка очевидна у багатьох країнах, а не лише у нас. ... Політичні виступи, як уряду, так і опозиції, намагаються приховати, заперечити або змусити людей забути це безсилля, ... вони ще більше дискредитують партії та ведуть до інших образів: брехня, порушені обіцянки, заперечення, непослідовність, а також недоречна зарозумілість. Це, нарешті, моральна криза. Традиційні партії багато в чому перебувають над землею щодо соціальних очікувань і все менш і менш надійні» [64]. Справді, за даними Центру з вивчення французького політичного життя (CEVIPOF), у грудні 2016 р. у французькому суспільстві домінували стомленість (29%), похмурість (25%), недовіра (31%). Переважна більшість французів не вірять політичним партіям (91%), депутатам парламенту (74%), сенаторам (70%)» [52, р. 35].

Саме внаслідок цього, попри всі зусилля політиків, падає інтерес рядових громадян до своєї влади, якій все менше довіряють і в яку все менше вірять. А найнебезпечніше те, що подібне збайдужіння притаманне передусім молоді, яка потенційно повинна бути локомотивом будь-яких масштабних реформ. Достатньо зазначити, що згідно дослідження INSEE серед зареєстрованих виборців у віці від 18 до 34 років у двох турах президентських виборів, до яких прив'язана і діяльність провідних партій, брали участь лише троє з десяти осіб. При цьому питома вага тих, хто голосував лише у одному турі серед молодих виборців (від 18 до 29 років) була найбільш високою: 8% голосувало лише у першому турі, 5% – лише у другому (у віковій категорії 5 років і вище ці показники складали лише 3% і 2%) [53].

Відповідно на парламентських виборах 2017 р. від голосування відмовилось 56,6% виборців в першому турі на ділянки не з'явилося 63% молоді у віці 18-24 р, у другому, відповідно – 74%. У підсумку в обох турах взяли участь менш як 20% представників цієї соціологічної виборки» [54]. Як наслідок: «Радикалізація французької молоді, що спостерігається за останні роки призводить до наростання протестної активності молоді, але не гарантує підвищення явки на вибори» [23, с. 195].

Небезпека парламентської плутократії

Не можна сказати, щоб всіх цих процесів аналітики та ЗМІ зовсім не помічали. Уже на початку 90-х років найбільш відомі французькі політологи констатували глибоку кризу політично-партійного представництва, зменшити яку не змогло застосування жодної з існуючих практик активізації політичного життя. Цю кризу отримала визначення «від деполітизації до політичної кризи» (Ален Берто) або до «девальвація політичного» (Франсуа Фюре), «неспокій у представництві» (П'єр Розанвалон) чи «криза політичного представництва» (Хьюг Портеллі), «негативна політизація» (Жан-Луї Міссіка) а також запит на «нову політику» (Нонна Майєр, Паскаль Перріно) [66].

Щоб краще зрозуміти реальні причини описаних негативних процесів у партійно-політичному житті Франції, необхідно зробити невеликий екскурс в її історію. Справа в тому, що головний конфлікт стадіального характеру, що призвів до безпрецедентної політичної та економічної нестабільності в цій країні протягом всієї її модерної історії відбувався, а за великими рахунком, і продовжує відбуватись, не стільки між монархічною реакцією абсолютистського середньовічного типу та буржуазним республіканізмом, скільки між стагнующим периферійним капіталізмом паразитично – спекулятивного типу та реальним промислово-індустріальним розвитком капіталістичного типу.

Ця улюблена форма банківського капіталу існувала вже за правління останніх Людовиків і саме кабала, яку вона нав'язала населенню країни призвела фінансово-економічної катастрофи, що стала головною причиною наступних періодичних соціально-економічних криз, що породжували до небезпечних ультра революційних вибухів масового терору та руйнації, які чергувались з новими сплесками ультра роялізму, за фасадом якого ховались все ті ж фінансові магнати – «аристократія багатіїв» ротшильдівського типу, котрі часто рядилися в одязі феодальної аристократії.

Тому не дивно, що подібні клани нуворишів (з фр. *nouveau riche* — новобогатко) заклали у проект Першої французької республіки, положення про недоторканість особи короля, та дискримінаційний поділ на активних та пасивних громадян. А далі, подібні антинаціональні режими процвітали і були провідною верствою суспільства не тільки за бурбонівських реставрацій, а й за часів Директорії, на етапі занепаду першої Другої імперії [38; 50].

У якості класичного еталонного прикладу подібного устрою, який буквально до болю нагадує наші українські реалії, також можна назвати липневу французьку монархію, за якої парламент обирали лише 250 тисяч найзаможніших французів. І тому, депутати від гаманця і корумповані державні посадовці навіть не приховували, що захищають інтереси товстосумів. Не випадково вже під час Липневої революції один з очільників тимчасового уряду Ж. Лаффіт дав пророчче передбачення: «Францією віднині правитимуть банкіри». Сам «король-громадянин» не гребував спекуляціями на біржі, за що отримав друге прізвисько – «король банкірів», а міністри за хабарі роздавали державні замовлення та субсидії. Саме в ті часи призначений прем'єр-міністром Ф.Гізо дав настанову майбутнім «народним обранцям»: «збагачуйтесь, панове, і ви стане виборцями».

Втім, і формально республікансько-парламентські політичні утворення зовсім не гребували кримінально-посередницькими формами збагачення, безпосереднім наслідком чого в одних випадках ставали масові збройні виступи доведеної до граничної злиденності бідноти, а в інших – одноосібні національні диктатури, які знову спрямовували країну шляхом більш динамічного капіталістично – промислового та суспільного розвитку. Так, своєрідним запереченням прогнилого фінансово спекулятивного режиму Директорії став переворот Наполеона Бонопарта, на зміну згадуваній липневій монархії, що рядилась в одіж республіки прийшла Друга імперія.

Сказане якраз напряду стосується Третьої французької республіки, політологічні апологети якої з позицій ліберального парламентаризму критикують деголлівський режим. Адже попри елементи запровадження правової демократичної держави у боротьбі з реакційним монархізмом, становлення і розвиток цієї класично парламентської республіки відбувались під знаком того ж самого золотого тільця. Тому зовсім не дивно, що символом цього суспільного устрою стала грандіозна міжнародна «панамська афера», найбільший за всю історію країни політичний скандал, пов'язаний з корупцією державних службовців і депутатів. Вона

стала можливою завдяки прийняттю депутатами цього зібрання закону про випуск облігацій державної позики (тоді себе скомпрометували близько 140 депутатів, а до судової відповідальності було притягнене лише п'ять «народних обранців», із яких був засуджений лише до 5 років ув'язнення лише один).

А вже через декілька десятиліть свого існування Третя республіка отримала назву «республіка двохсот сімей». Переродження цієї форми демократії відбувалось за наростання процесу паразитичного лихварства всередині Франції, яка перетворилась на «країну рантьє», а на міжнародній арені – експортера спекулятивного капіталу, щ безумовно затримувало поступальний розвиток країни. В контексті нинішніх українських реалій залишається лише вкотре згадати Екклезіаста «ніщо не нове під місяцем».

Отже, повторюю, в даному випадку йдеться не тільки і не скільки про спроби повернення до часів монархічного абсолютизму, а про утвердження при владі переважно фінансово лихварської контрреволюційної буржуазії, яка протистояла повноцінному «третьому стану», орієнтованому на отримання прибутку не завдяки лихварському паразитизму, а динамічному розвитку продуктивних сил. І саме внаслідок своєї глибоко реакційної природи ця політична сила, що отримала назву орлеанізму, підтримувала гасла реставрації, фактично дискредитувавши класичну ліберальну ідеологію та загальмувавши в державі розвиток ліберальних партій: «Вожді лібералів настільки тісно зв'язали свою діяльність з династією Орлеанів, що їх прозвали орлеаністами, а липневу монархію – вважали втіленням лібералізму... Правляча еліта липневої монархії в цілому складалась з крупної буржуазії: неогоціантів, банкірів, промисловиків – та крупних земельних власників буржуазного походження... І тому ліберали в очах суспільної думки набули репутації буржуазної і навіть консервативної партії, що прагнула увіковічнити владу земельної та фінансової олігархії [32, с. 24].

Зрозуміло, що підтримуючи сили відвертої реакції та виступаючи за реставрацію бурбонівського режиму ці псевдоліберали прагнули максимально звузити соціальну базу партійно-політичного представництва, увіковічнити власний контроль над верховною владою, корумпуючи яку ця, паразитична з точки зору здатності примножувати національні багатства верства, отримувала свої тіньові надприбутки.

Фактично, подібного до нинішнього неоліберального варіанту економічного компрадорства, в даному випадку йдеться про фіктивний лібералізм. Адже французькі плутократи відстоювали цінності, відверто чужі прогресивному протестантському капіталізму.

Саме тому вони, скуповуючи титули і посади, разом з так званим старим дворянством шпаги («noblesse d'ée») не бажали «знижувати майновий ценз і, отже, надавати політичні права політичній буржуазії, робітникам і селянам, не бажали чути про «право на працю», якого вимагали соціалісти. ...Доводячи необхідність вільної торгівлі та конкуренції та заперечуючи проти пропонованої соціалістами системи організації праці та розподілу... Революція 1848 р. не тільки скинула лібералів-орлеаністів. Разом з династією Орлеанів вона відкинула запропоновану лібералами модель державного устрою-конституційну монархію з майновим цензом та двостепенною системою виборів» [32, с. 24-25].

Але з точки зору теми даного дослідження дуже важливо врахувати наступний концептуальний момент: якщо режими одноосібної тиранії завжди орієнтуються на максимальне збільшення президентських повноважень з одночасним вихолощуванням процедури імпічменту застосування якого стає практично неможливим, (яскравим підтвердженням цієї тези є похапцем прийнятий нещодавно в Україні «новий» закон про імпічмент, написаний командою В.Зеленського за старими правилами – недоторканності та безвідповідальності головного можновладця), то колективна тиранія (відома ще з часів Античності) тяжіє до парламентської колегіальності (адже загальновідомо, що там де відповідають всі – насправді не відповідає ніхто), створюючи тіньові реально керуючі кланові об'єднання, що ховаються за фасадом беззастережної демократії і проводять потрібні рішення через своїх «заведених» до законодавчого органу і проплачених депутатів та міністрів із чергового корумпованого уряду.

Адже така «колегіальність» дозволяє продовжувати «ловити рибу у каламутній воді та, у разі потреби, ховати в ній же кінці», – забезпечувати режим тотальної безвідповідальності мафіозним кланам, які можуть існувати тільки за умов економічної стагнації та морального занепаду (класичним прикладом чого є Україна, так звані олігархи та «п'ята колона» колаборантів, що вже багато років активно виступає за перехід о чистого парламентаризму) [42; 46].

І в цьому плані вельми показово, що один із соратників де Голля і творець Конституції П'ятої республіки А.Добре, підкреслюючи спадковість Четвертої і Третьої республік, в контексті кампанії за повернення де Голля до влади опублікував книгу під виразною назвою «Князі, що нами правлять», розкриваючи зв'язок між існуючою «системою партій» та купки «князів», що відірвались від народу, загрузли в корупції і не здатні відстоювати національні інтереси» [1, с. 135].

Все це пояснює чому після часів динамічного піднесення економіки, яке частково почалось ще за Четвертої республіки завдяки низці важливих соціальних реформ, про вигоди яких буде сказано дещо пізніше, а потім втілилось у «економічне диво» завдяки запровадженню деголлівської «системи участі», сьогодні у Франції знову спостерігається повернення до олігархізації стагнаційного типу. Не випадково вже згадуваний автор «Демократії» вимушений визнати. «З часом цей баланс між олігархічним і демократичним аспектами партії змінився, не в останню чергу тому, що люди поступово залишали політичні партії. Оскільки у них стає все менше членів, вони втратили свою центральну роль. Протистояння між лівими та правими притупляються, ідентифікація партій слабшає ... Ці партії, які були одночасно олігархічними та демократичними інструментами, зараз є лише, або принаймні майже, олігархічними інструментами» [64].

Але насправді ситуація ще трагічніша, адже, на жаль, ця вкрай реакційна традиція збереглась і у XXI столітті. Причому, до суто утилітарної мотивації додалась втрата правлячи класом важливих світоглядних орієнтирів, завдяки за часів де Голля відбувся інтенсивний перехід від моделі ліберальної до соціальної республіки. Нинішня криза партій нерозривно пов'язана з втратою принципів смисложиттєвих установок: «Перш за все, це їхня замкнутість у політичних розрахунках і майже всі недалекоглядні, а також їх нездатність запропонувати надійні уявлення про майбутнє, мобілізуючи проекти, спрямовані на побудову світу, Європи та кращої Франції. Назвемо це повна відсутність сенсу. ... Політичні виступи, як уряду, так і опозиції, намагаються приховати, заперечити або змусити людей забути це безсилля, ... вони ще більше дискредитують партії та ведуть до інших образів: брехня, порушені обіцянки, заперечення, непослідовність, а також недоречна зарозумілість. Це, нарешті, моральна криза. Традиційні партії багато в чому перебувають над землею щодо соціальних очікувань і все менш і менш надійні» [68].

Очевидно, що всі ці моменти важливо врахувати саме тому, що аналогічні процеси розцвіли пишним цвітом практично на всьому пострадянському просторі і, звичайно ж, у принаймні поки що формально незалежній Україні).

Проблема стадіальної альтернативи

Важливо зазначити, що, якщо описаний вище конфлікт між стагнаційною та інноваційною моделлю класичного капіталізму існував фактично з самого початку формування модерної французь-

кої державності, то принципово новий всесвітньо-історичний тренд з'явився лише у першій третині XIX століття. Йдеться про появу альтернативи капіталізму як такому, що все більшою мірою втрачав потенціал ефективної рушійної сили історії і все більше проявлявся як ворог суспільного прогресу.

Саме в цей період у Франції та інших європейських країнах почалось формування особливого типу консерватизму, за якого з монархічною традицією все більше асоціювалось уявлення про національного суверенного лідера, що стоїть над будь-якими політичними зіткненнями і приватними інтересами, і нерозривно пов'язує свою долю з долею держави. Це обумовлене тим, що постбуружужана ренесансна свідомість ідеалізувала вже не добу античності, як це відбувалось за часів класичного Ренесансу, а середньовічний устрій та цехова система (хоча в обох випадках за декораціям минулого, що прийшов на зміну середньовіччю, вже приховувались якісно нові ідеали та мотивація).

Саме в цій традиції не служби, а служіння, і навіть жертвності пов'язаної з особливими патріотизмом католицько-єзуїтського типу, був вихований де Голль, якого називали сучасною Жанною Д'Арк. Звідсіля його особливий «месіанський» тип поведінки, пророчий стиль письма, який особливо проявився у книзі «На вістрі шпаги» («*Sur la pointe de votre épee*»), повернення підчас війни до Лотарінгського хреста як символу військової перемоги тощо, та ідеалізоване уявлення про лицарську честь та патріотизм, яких насправді не знала доба феодалізму.

Ось чому риторика щодо наслідування традицій часів монархії та імперії, насправді не має нічого спільного з тоталітарними зазіханнями. Адже, в даному випадку йдеться про традиціоналізм особливого типу, спрямований не у минуле, а відновлення вже випробованих механізмів інноваційного та мобілізаційного розвитку, базованих на моделі соціальної держави та неомодерної системи національної ідентичності, що протистоїть так званому неоліберальному фінансизму, який, попри всі свої претензії на вищий щабель людського розвитку, насправді є нічим іншим, як тоталітарною похідною від викривленого лібералізму [35].

Насправді, основою формування нового посткапіталістичного суспільного ладу стали антиімперські та антиколоніальні національно-визвольні на всьому євроатлантичному просторі (і навіть Японії). Безпосередньо у Європі вони проявились у формі знаменитої «Весни народів у 40-70 рр. XIX століття. Отже саме в цей історичний період відбувається переосмислення розуміння демократичної республіки. Тепер уже йдеться не просто про рівність

перед законом та свободу законного збагачення та недоторканість приватної власності, що гарантуються правами і свободами, а рівність у своїх обов'язках перед Батьківщиною та гарантію можливості творчої самореалізації [41].

Врахування цього моменту важливо не тільки для спростування міфів, згідно з якими де Голль буцімто прагнув повернення Франції до часів реакційних орлеаністських деспотичних режимів, а й розуміння причин впливу французької традиції державницького консерватизму монархічного типу на українських державників, насамперед В.Липинського (хоча на жаль, сам В.Липинський часто приймав цей римо-католицький монархізм в душі Ш.Морраса та Ш.Пегі «за чисту монету», що багато в чому надавало його поглядам вже не консервативний, а реакційний відтінок [38]).

Важливо зазначити, що одночасно з формуванням базових засад нового суспільного ладу – соціальної республіки, відбуваються пошуки адекватної їй, історично вищій за класичний капіталізм, формі не тільки економічної, а й етнонаціональної ідентичності відповідної моделі влади, в якій суверенітет належить народу як найбільш креативному ядру нації (принцип народоладдя, як і визначення Франції соціальною республікою зафіксовані і в чинній Конституції Франції).

Більше того, саме у Франції, за правління Луї Наполеона, попри всю неоднозначність діяльності цього першого французького президента, саме на тлі його патріотичної мотивації (ідея права європейських націй на створення власної державності), почали закладатись перші підвалини моделі соціальної держави, які потім значною мірою запозичив О.Бісмарк. Що дозволило започаткувати потужний розвиток продуктивних сил Німеччини на корпоративних засадах та загальнонаціональній консолідації (йдеться про так званий пруський соціалізм, що, своєю чергою, правив за взірць лідерам Японії під час стрибкоподібної модернізації цієї країни аналогічним шляхом).

Причому, застосована на початку правління цього спадкоємця свого великого родича модель президенталізму Другої республіки і була покликана забезпечити успішну реалізацію цього стадіально постбуржуазного соціально-економічного проекту (ідеї всенародного обрання глави держави, відповідальності професійного уряду перед президентом, який очолює виконавчу владу у стратегічному вимірі тощо) [38].

Відповідно, Де Голлю ідеал корпоративно-солідарної єдності праці і капіталу на ґрунті максимальної патріотичної консолідації, уявляється як синтез економічного дирижизму та політичного рес-

публіканізму особливого типу. Тому, запроваджуючи в Основний закон ідею референдуму як вищого прояву народовладдя, Генерал справді звертається і до ідеї плебісцитної демократії, вперше успішно реалізованої саме Наполеоном Бонапартом, а пізніше концептуально обґрунтованої та багато в чому впровадженої М.Вебером в положення Основного Закону Веймарської республіки. Йдеться насамперед про технічний характер залежного від глави держави уряду, знамениту Статтю 48, що явно правила де Голлю за взірць і надавала президентові право вживати всіх заходів, аж до застосування збройної сили, у разі, якщо серйозно порушується суспільна безпека або загрожує небезпека такого порушення, нарешті, знов – таки, особливу роль плебісцитної форми народовладдя, зокрема механізм дострокового відклику глави держави через всенародний референдум.

Показово, що цілком «за де Голлем» право народу висловитись з приводу доленосних питань державотворення у своїх програмних положеннях сьогодні відстоюють ті ж «жовті жилети», чергові протести яких знову відновились зовсім нещодавно. Зокрема, згідно з пунктом номер 7 вимог протестантів необхідно «за народної підтримки переписати Конституцію в інтересах народного повновладдя. Узаконити загальні референдуми з народної ініціативи» [62].

Причому надзвичайно важливо, що головна спрямованість цих вимог не обмежується лише прагненнями ліквідувати соціально-економічну несправедливість у стосунках багатих і бідних (яка в наш час набула виразно регіонального відтінку дискримінації французької провінції [57]). Йдеться, про ліквідацію паразитичного суспільного ладу загниваючого капіталізму як такого шляхом відновлення моделі соціальної держави, яку активно будували за часів саме деголлівської Франція, ерхартівської та аденаурівської Німеччина, неокорпоративної Японії тощо.

Для підтвердження цієї тези наведу текст лише трьох вимог жовтих жилетів: «Зменшити розміри банків і зруйнувати банківську монополію, завдяки чому захистити фінансовий сектор від подальшої кризи. Заборонити банкам з вкладниками займатися біржовими спекуляціями. Заборонити «рятувати» неліквідні банки грошима платників податків. Припинити політику втечі від податків» (п.5); «Повернути 80 мільярдів євро, які найпотужніші 40 компаній винні державі, яка не поспішає їх повернути (п.10); Провести реіндустріалізацію країни, з метою відмови від імпорту, що завдає забруднення» (п.21) [62]. І вкотре доводиться констатувати, що всі положення більш ніж актуальні для проведення реальних, а не фейкових, реформ в Україні.

На підтвердження сформульованих вище положень про зародження антибуржуазної альтернативи ще у XIX столітті наведу коротку історію найстарішої Радикальної партії Франції, що виникла ще за часів Липневої монархії і спочатку носила назву Республіканської. Пізніше цю політичну організацію було перейменовано на Радикальну партію, як на мене не тільки тому що, як зазначають дослідники, Луї Наполеон після запровадження імперії, заборонив термін республіканізм, а й тому, що у своїх програмних засадах члени цього політичного об'єднання справді сповідувала радикальні ідеї (масові виступи, що передували імперії уже за липневої монархії проходили під гаслом «хай живе демократична та соціальна республіка!»).

Радикали цікаві тим, що протягом всього свого існування, численних розколів та програмних видозмін, завжди намагались сповідувати принцип нерозривної єдності здавалося б непоєднаного: модерного націоналізму в душі право-консервативного центризму та лівого прогресизму з його антиклерикалізмом, лівим лібералізмом (відстоювання соціально корисної функції приватної власності, пацифізмом тощо).

Фактично даному випадку йдеться про діалектичну єдність соціальної та національної солідарності, що якраз складає суть концепції соціальної держави. Зокрема, з самого початку свого існування представники Радикальної партії, що нерідко перебували у статусі парламентської більшості, відстоювали запровадження загального виборчого права, свободи слова, права на мирні зібрання як невід'ємні елементи соціального прогресу, одночасно відкидаючи як соціалістичний культ державної власності, так і модель банківських посередницьких монополій, що вже у XIX столітті нерідко періодично створювали позичкові спекулятивні лихоманки, а сьогодні призвели до чергового світового економічного колапсу.

В цілому, вплив цієї партії на прогресивний розвиток Франції був дуже значним. Радикали грали важливу роль у революції 1848 року і заснуванні Другої республіки. У 1890-х років, Л.Буржуа оновив доктрину партії, включивши до неї вимогу запровадження прогресивного прибуткового податку та гарантій соціального страхування. А головне, цей відомий економіст, доповнив партійну програму ідеологією солідаризму, згідно з якою суспільна консолідація повинна була реалізовуватись на засадах єднання праці та капіталу в процесі реалізації спільних національних інтересів (формально солідаризм був навіть проголошений офіційною ідеологією Третьої республіки).

Саме Радикальна партія, яка на початку ХХ століття перебувала в коаліції з іншими політичними силами центристського спрямування, стала основною фракцією у парламенті і протягом десятиліть зберігала статус правлячої партії, що запровадила відділення церкви від держави, право жінок брати участь у загальних виборах, прогресивний податок на прибуток. Під час Першої світової війни Радикальна партія всіляко сприяла зміцненню Священного Союзу, її лідер Ж. Клемансо, який очолював кабінет міністрів з 1917 по 1919 рік, заслуживши визнання як «архітектор перемоги» [51].

У повоєнний час між де Голлем та лідерами радикальної партії складались непрості стосунки, обумовлені, здавалося б, суттєвими програмними розбіжностями двох політичних сил. Ось як про це пише Г. Канінская: «Виховуючись у традиційно католицькій сім'ї де Голль, по-перше, був байдужий до світської частини програми радикалів. По-друге, сфокусувавши свою увагу на таких ідейних принципах, як велич нації, сильна держава, асоціація праці та капіталу, де Голль і голлісти керувалися методами дирижизму у соціально-економічній сфері, а авторитаризм де Голля ніяк не ув'язувався з тезою про народний суверенітет, проголошеною радикалами» [11, с. 59]. (Крім того, не сприяло активному співробітництву те, що де Голль ставився різко негативно до Третьої республіки, за якої радикали досягли розквіту).

На перший погляд, в даному випадку йдеться про протистояння між вождистським корпоративізмом та авторитаризмом націоналістичного типу, сповідуваним де Голлем та національним солідаризмом, що пропагував ідеї громадівського самоврядування [12]). Не випадково подібні ж неузгодженості існували і між українськими соціалістами, що орієнтувались на традиції французького солідаризму та державниками, які були під впливом французької монархічно націоналістичної традиції і на практиці вона призвела до конфлікту між державниками і громадівцями під час національної революції, суттєво посприявши її поразці [38]). Хоча в дійсності, з концептуальної точки зору, вказана несумісність є позірною, а державницький корпоративний авторитаризм та громадівський солідаризм насправді є двома сторонами однієї і тієї ж медалі – моделі модерної соціальної республіки (про розуміння цього органічного зв'язку де Голлем якраз і свідчить його спроба провести реформу сенату та місцевого самоврядування).

До того ж, попри вищезгадані розбіжності, і радикальні солідаристи і деголлівські соціальні радикали перебували на позиціях концепції так званого третього шляху, що заперечував як комуністичну державну директивність, так і ліберальну «свободу» від соці-

альних функцій приватної власності. Саме тому, у 1957 р. голлісти, очолювані Ж.Шабан-Дальмасом уклади угоду з «соціальними республіканцями», – Республіканським фронтом до якого входили і Радикальна партія. Більше того, у розпал парламентської нестабільності, наростаючої загальнонаціональної кризи та відчайдушних демаршів комуністів проти приходу генерала де Голля до влади, Радикальна партія підтримала де Голля та його конституційні проекти, а він, прийшовши до влади, застосував солідарну «систему участі», на практиці реалізувавши спільну ідею третього шляху, на основі якого здійснивши реальне економічне диво.

Водночас, складність утримання балансу між лівими і правими програмними настановами часто приводила Радикальну партію до внутрішніх ідеологічних конфліктів, що врешті-решт, спричинило перехід цієї політичної сили в опозицію до дегголівському курсу. Причому, показово, що майже одночасно, починаючи 1972 року в Радикальній партії відбувся остаточний розкол між лівим і правим крилом які у подальшому існували як дві самостійні партії: Партія лівих радикалів (*Parti radical de gauche*) та Партія радикалів (*Parti radical*).

При цьому в силу своєї лівоцентристської орієнтації праві радикали, увійшовши у 2002 року у консервативний Союз за Народний Рух, виділялись серед консерваторів своїм антиклерикалізмом та прагненням до забезпечення належного соціального захисту трудящих. Тому цілком закономірно, що в поточний момент в Сенаті обидві партії знову утворюють єдину фракцію під назвою «Європейське демократичне та соціальне зібрання».

Не менш цікаві стосунки склались у де Голля з ще однією партією, що входила до так званої третьої сили – Народним республіканським рухом (*Popular Republican Movement*). Ця партія виникла підчас війни, саме з тих часів її члени, багато з яких активно брало участь у русі опору, активно підтримувала де Голля. На відміну від базових установок Радикальної партії, її програмні засади – концепція соціального католицизму були близькі ідейним поглядам де Голля. До речі, із соціальним вченням католицької церкви пов'язані потужні інтелектуальні течії Франції. Йдеться не тільки про ідеологів неомонархізму, а й видатних солідаристів, таких, як А. де Сен-Сімон, О.Конт, Е.Дюркгейм, А.Бергсон, Е.Муње.

Основоположником соціального католицизму вважається колишній прусський офіцер В. фон Кеттлер, автор концепції кооперативізму та корпоративізму як найбільш «богоугодних» форм соціальної організації та жорсткий критик як державно капіталістичного етатизму, так ліберально ринкового капіталізму. Саме ці погляди справили великий вплив на адепта «станової системи»

езуїтського мислителя Г.Пеша [9, с. 114-130], представників австрійської та італійської школи католицького корпоративного солідаризму [14, с. 254-290]. Повторюю, подібна ідейно-світоглядна модернізація католицизму в корпоративному дусі відбулась під потужним впливом передових ідей XIX століття в дусі О.Конта, за яким радикальний соціальний реформізм передбачає тип авторитарної влади, що в той час отримав назву бонопартизму.

Ось чому більшість авторів, які вважають, що головна причина подальшого охолодження взаємин між голлістами та республіканцями полягає в тому, що подібно до радикалів республіканці, знов – таки, з позицій солідаризму, не підтримали ідею сильної виконавчої влади де Голля, насправді видають наслідок за причину [34]. Насправді, після Другої світової війни відбувся стрімкий процес лібералізації вчення католицької церкви, що означало суттєвий відхід від, описаних вище, базових цінностей власної соціальної доктрини, започаткованої ще у XIX столітті. Отже, не має нічого дивного у позитивному ставленні партії до ліберальних засад Четвертої республіки, несумісних з принциповою позицією де Голля. Тому і відхід ідеологів цієї партії від ідеї послідовного президенталізму, покладений в основу «системи участі», також був цілком закономірним.

Для нашого ж дослідження важливо те, що саме голлісти найбільш послідовно прагнули зберегти вкрай актуальні ідеї соціальної та національної єдності на ґрунті принципової опозиції не тільки до комунізму, а й неоліберального екстремізму тоталітарного штибу, що сьогодні, поряд з релігійним фундаменталізмом як ісламського так і московсько православного взірця, становить найбільшу небезпеку для людства.

Адже вже згадуваний соратник генерала Ж. Шабан-Дельмас, який головував у Національних зборах протягом всього перебування де Голля при владі, вже після його смерті, враховуючі події 1968 р., на виборах 1973 р. намагався включити у програму деголівської партії р. додатковий соціальний елемент. Виступаючи з позицій збереження головних елементів започаткованої де Голлем системи участі, цей видатний політик (активний учасник руху опору та бригадний генерал у 29 років) ратував за побудову «нового суспільства» рівних стартових можливостей, в основу якого були б покладені ідеї соціального миру, патріотичної суспільної асоціації, заперечення «соціальної мутації» капіталізму в бік нової форми тоталітаризму та антигуманізму, проти якого виступали видатні французькі інтелектуали як націоналістичного, так і прокомуністичної орієнтації.

Інше питання, що колишні голлісти, такі, як міністр фінансів Ж. Д'Естен і новий президент Ж. Помпиду, що прийшов до влади від голлістської партії Союз демократів на захист Республіки, фактично відмовились від послідовної реалізації цих програмних настанов. А тому всі закиди на адресу де Голля в тому, що саме його політика по відношенню до парламенту та негативне ставлення до партій, буцімто привели до двополярної конфліктності, яка, за великим рахунком, сьогодні вже обертається право-лівим партійним екстремізмом, є безпідставні. Насправді, причина цього протистояння обумовлена втягуванням Франції в глобальну неоліберальну економічну стратегію. Йдеться про так званий жіскаризм, в принципі не сумісний з продовженням деголлівського курсу, оскільки він спрямований саме на демонтаж моделі соціальної держави, з одночасним руйнуванням національної консолідації з позицій захисту прав так званих національних меншин [36; 37].

Більше того, важливо зазначити, що саме відмова від вищезгаданих програмних положень деголлівського курсу є одним з найважливіших чинників, що призвів до нинішньої кризи партійної системи і, ширше, всієї системи західної демократії, яка сьогодні стрімко поглиблюється. У царині політичній це призвело до того, що загалом демократична установка на демократизацію політичного життя обернулась «роздмухуванням» колегіальності керівництва коштом зменшення компетенцій та оперативності виконавчої влади внаслідок збільшення її залежності від влади законодавчої, а значить і масово партійного представництва.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що головна причина глибокої кризи партійно-політичної системи в сучасному західному світі, і зокрема Франції, як держави, що брала чи не найактивнішу участь у становленні та розвитку системи західної демократії, обумовлена насамперед стадіально-цивілізаційним занепадом класичного капіталізму, історична вичерпаність якого у якості особливого суспільного ладу, сьогодні визнається навіть на рівні таких представницьких зібрань як Давоський форум та фахівців знаменитого Римського клубу.

Влада скрутних часів

Але залишається нез'ясованим ще один важливий момент. Йдеться про постійні закиди на адресу дуалістичності запровадженної де Голлем моделі влади, яка начебто призводить скоріше не до її поділу, а роздільності та нестабільності, внаслідок чого стає практично неможливо побудувати послідовно моністичну модель управління.

Причому, дехто навіть вважає, що деголівське напівпрезидентство проіснувало так довго лише завдяки стабілізуючій та компенсуючій ролі політичних партій: «Саме гнучкістю політичного класу Франції (та партій) пояснюється стабільність та одночасно можливість різних інтерпретацій президента – прем'єр-міністра, який у різні часи наповнюється різним (аж до протилежного) змістом – від авторитарної голлістської вертикалі влади до співіснування президентів та прем'єрів від різних партій. Отже, сама ця модель не виключає двовладдя та розділеного суверенітету, не виключає можливості конфлікту президента та прем'єр-міністра та не забезпечує моністичної легітимності (позаяк і президент і прем'єр обираються на загальних виборах). Успішність її дій у Франції пояснюється стабільністю партій та демократизацією суспільства в цілому. Без цих чинників результат може бути зовсім іншим» [17]. Насправді, фахівці з теорії держави та права сходяться на тому, що основне визначення, яке найкраще характеризує французьку партійну структуру це якраз – нестабільність, а значить партійна система аж ніяк не була спроможна стабілізувати політичне життя [26]. Тому, не заперечуючи певної правоти суджень, щодо певної недопрацьованості конституційної моделі П'ятої республіки, обумовленої розглянутими вище причинами, потрібно зазначити, що ці вади не мають нічого спільного з начебто узурпаторськими прагненнями де Голля.

А головне, з концептуальної точки зору, принципово невірним є і уявлення про те, що будь-яка ефективна модель влади повинна бути позбавленою внутрішньої суперечливості та максимально одномірною за призначенням своїх базових інститутів та механізмів політичного управління. Насправді, як це, на перший погляд не парадоксально, з точки зору теорії самоорганізації, будь-яка влада, здатна забезпечувати динамічний розвиток соціуму, не може не носити дуалістичного характеру. І навпаки: саме екстремістські режими завжди прагнуть максимально швидко позбутись будь-якої внутрішньої опозиційності, як це згідно з класичним трактуванням поділу влади як взаємного «стримування та противаг» і монополізувати функції різних «гілок влади».

Більше того, за великим рахунком вищезгаданий дуалізм політичного життя, а значить і політичного устрою, обумовлений суперечливістю самої людської природи, якій притаманна неузгодженість або навіть конфліктність колективізму та індивідуалізму, свободи та справедливості, примусовості та добровільності, ідеалів та інтересів тощо.

Нарешті, всі протиріччя будь-якого соціуму, що не можуть не проявитись у політичній царині, пов'язані з тим, що завжди існує нездоланий дуалізм, а подекуди, і антагонізм між рутинними, стандартизованими, алгоритмізованими, конвеєрними видами у повному сенсі робот – і, яка неминуче звужує горизонти творчої самореалізації особи, та креативною, інноваційною діяльністю, спрямованою на пошук якісно нових форм теорії і практики людини. Йдеться про довічний (навіть за комп'ютерної ери) не «горизонтальний», – за видами діяльності, а «вертикальний», – за рівнем обдарованості, поділ праці, який отримав достатньо поверхове визначення поділу між фізичною та розумовою працею.

Справді, будь-які механізми та інститути влади неминуче пов'язані із необхідністю вирішення «квадратури кола»: поділу влади на елітарний та унітарний або, навіть, зрівняльний, компоненти. З одного боку, очолювати владу мають як мінімум непересічні особистості, позаяк найбільш компетентними і авторитетними можуть бути лише «творчі меншості», – «меритократія», «аристократи духу», делегування і обрання яких навіть на бездоганно чесних виборах пересічним загалом, шляхом виявлення простої арифметичної більшості, саме внаслідок залежності цієї більшості від популістських впливів та її нездатності мислити стратегічно, дуже проблематичне.

А з іншого – максимально масове демократичне представництво і процедури «всенародного» обрання дають можливість більшості електорату відчувати існування зворотного зв'язку з елітами, можливість власного впливу на владу завдяки особистій виборчій активності. Це вкрай необхідно для створення потужної соціальної бази влади і є обов'язковою передумовою успішності реалізації конструктивного політичного курсу. Не випадково Ш. де Голль завжди підкреслював, що лише тісна взаємодія багатьох в чому функціонально протилежних еліти та пересічних громадян забезпечує ефективність державної влади.

Виходячи з цього дуалізму місії еліти та участі загалу, можна зробити висновок про недостатню компетентність електоральної маси у виборі меритократії, творчих меншин, про що, зокрема, попереджав французький психолог, соціолог, антрополог, засновник соціальної психології Г. Ле Бон у знаменитій книзі «Психологія народів і мас». Тобто, як це не дивно, в даному випадку всенародні вибори повинні поступитись конкурсному відбору та кулуарним механізмам обрання професійної «раціональної» за М.Вебером і, водночас, патріотично орієнтованої, бюрократії та суддівського корпусу, який зазвичай з подання різних гілок влади затверджу-

ється законодавцями. Що, звичайно, не відмінняє необхідності проведення максимально загальних парламентських та президентських виборів (лише на парламентських виборах Франції 1973 р. віковий ценз було знижено до 18 років).

Крім того, як показала історія, цілком виправданим є також створення спеціальних навчальних закладів, які готують чиновників вищого рангу. І саме у Франції після Другої світової війни було засновано Інститут політичних досліджень (перша назва – фр. *École libre des sciences politiques*) та Національну школу адміністрації (фр. *École nationale d'Administration, ENA*). Остання – французька елітарна державна установа у сфері вищої післявузівської освіти та підвищення кваліфікації у підпорядкуванні прем'єр-міністра країни. Ця вища навчальна установа була створена у 1945 р. генералом Де Голлем, щоб «демократизувати» доступ до вищих посад державного апарату. ENA входить до числа так званих вищих шкіл (фр. *Grandes Ecoles*) Франції. Випускники ENA грали і грають центральну роль у французькій політичній діяльності і в історії П'ятої Республіки (два президента Республіки, сім прем'єр-міністрів, численні міністри і т. д.). Ще більшою мірою сказане стосується так званих мозкових президентських центрів, які складаються з інтелектуалів, що суттєво впливаючи на політику держави, будучи взагалі непідконтрольні не тільки виборчим процедурам, а й будь-яким адміністративним установам.

Але проблема полягає не тільки у недостатній професійній компетентності органів, що обираються на масово представницьких, в тому числі, і партійних засадах (як відомо, чисто мажоритарні вибори проводяться у США та Британії за умови існування в цих країнах стійкої двопартійності). Справа в тому, що за своїм функціональним призначенням законодавча влада у формі нижньої палати парламенту є політичною установою, де за допомогою особливих процедур відбувається узгодження переважно прагматичних економічних інтересів основних соціальних груп, представлених партійними фракціями. Не даремно бюджет – головний економічний закон держави розробляється і затверджується саме нижньою палатою, за вельми пасивної участі верхньої. Також закони, що приймаються покликані забезпечити порядок і стабільність в державі, без чого ефективний розвиток економіки, а значить і накопичення валового національного продукту для наступного його переділу, не можливий. В цілому, законодавчий орган завжди націлений передусім на справедливий розподіл бюджетних коштів та підтримання усталених норм суспільного життя.

Але саме тому цій «гілці влади» не вистачає мобільності, оперативності, націленості на більш віддалену перспективу, особливо за ситуації кризи, коли потрібно від «поточного ремонту», «латання дірок», «запланованої реконструкції» існуючої соціально-економічної структури якомога швидше перейти до її докорінної реструктуризації (загальним місцем у політологічній літературі стало нагадування про те, що в перекладі саме з французької «parlement» похідне від «parle» – «говорити», перекладається як «місце для розмов»). Саме в такий момент даються взнаки вади механізму навіть не пошуку компромісу, а постійного «перетягування канату» між лобістами тієї чи іншої партійної фракції, що прагне монополізувати свій вплив на уряд, переслідуючи при цьому вельми меркантильні інтереси [46].

Причому, особливо небезпечним є те, що саме внаслідок своєї націленості на створення політичної монополії (оволодіння владою законним шляхом) у процесі взаємної передвиборчої та міжфракційної конкуренції, впливові партії, як це не парадоксально, так чи інакше грають в соціально-політичному житті дестабілізуючу та деконсолідуєчу роль, що особливо небезпечно саме процесу подолання державою кризових станів, запорукою чому є максимальна національна єдність (знов-таки, не забуваймо сам термін *pars/partis* з латини – «частина», яка завжди віддільна від цілого – нації). На цей негатив уже з моменту зародження західної демократії вказували не тільки представники консервативного табору політичної думки, такі як Н.Макіавеллі, Т.Гоббс, Ж.Боден, Е.Берк, Ф.-Р. Шатобріан, Болінброк, В. Парето, Г.Моска, Р.Міхельс, і Т.Карлейль, а й демократи і навіть ліберали Дж. Медісон, Дж. Ст. Міл, Б.Констан.

Дж. Вашингтон «У знаменитій прощальній промові» цілковито в деголлівському дусі застерігав своїх співвітчизників: «Побутує думка, нібито партії у вільних країнах сприяють плідному врядуванню і покликані зберегти Дух Свободи. ... Але в народних, цілком виборних урядах цей Дух не слід захочувати... Поперемінне домінування однієї фракції над іншою, загострене духом помсти, що завжди породжується партійними звадами і в різний час у різних країнах спричинилося до найогидніших злочинів, вже є потворною деспотією. І воно врешті-решт веде до деспотії більш оформленої і постійної. Лиха й безладдя, що не забаряться, спонукають людську свідомість шукати безпеки і спокою під абсолютною владою Особистості. І рано чи пізно ватажок якоїсь домінуючої фракції, здібніший чи спритніший за своїх суперників неминуче оберне такий стан речей на потребу самозвеличення на уламках Громадянської Свободи» [6, с. 54].

Напротивагу подібному підходу де Голль зазначає: що він «уникав протиставляти одну частину французів іншій, лестити одній фракції на шкоду іншій, ублажати ті чи інші приватні інтереси, ...я намагався навпаки об'єднати серця та уми французів навколо того, що було спільним для них, дати всім відчутти, що вони належать до єдиного цілого, викликати підйом загальнонаціональних зусиль» [8, с. 262]. Вкотре, доводиться констатувати, що в світлі сьогоднішніх «турборежимів» із остаточного зруйнування української державності та «монобільшості», що фактично узурпувала владу, данні застереження звучать більш ніж актуально.

Отже, проблема урівноваження вельми утилітарної спрямованості законодавчого органу з метою недопущення надто сильного лобіювання інтересів окремих (в тому числі і тінюових) соціальних груп, завжди залишатиметься актуальною. Причому, якщо писаний закон пов'язаний із зовнішнім впливом на громадянина, апелює до правосвідомості і носить наказово-зобов'язуючий, а подекуди забороняючий і, навіть, примусовий характер (наприклад, закон про всезагальну військову повинність), то закон моральний виступає як внутрішнє переконання (згадаймо категоричний кантівський моральний імператив) і, навіть, як емоційно відчута потреба. Йдеться не про не службу, а служіння, щире прагнення у повному сенсі діяти «не за страх, а за совість». Тобто в наявності якраз неминучий дуалізм права і моралі, моралі і політики.

Подібна різниця стратегічних мотивів політичного життя породжує потребу у політичному інституті, здатному урівноважити надто кон'юнктурні та прагматичні законодавчі збори. Тим більше, що цей орган обраний на засадах «тиранії більшості», часто в історії різних країн, і насамперед, Франції, легко переростає у кланову форму тиранії плутократів та клептократів.

Взагалі, першим концепцію так званого дуалізму, яку приписують де Голлю, розробив геніальний французький політичний мислитель Ш.Л. Монтеск'є, який, напротивагу до хрестоматійного уявлення щодо поділу влад, насправді вважав саме верхню палату самостійною гілкою влади «Таким чином, ось основні начала способу правління, про який ми ведемо мову. Законодавчі збори складаються із двох частин, які взаємно стримують тут одна одну правом скасування, що їм належить, позаяк обидві вони пов'язуються виконавчою владою, яка своєю чергою пов'язана із законодавчою владою. Здавалося б, ці три гілки влади повинні прийти в стан спокою і бездіяльності, але позаяк необхідний плін речей примусить їх діяти, то вони вимушені будуть діяти узгоджено» [20, с. 146].

Аналогічно, за задумом де Голля, таким, що урівноважує Національні збори повинен стати повноцінний зовсім не федеральний і не бюрократично-адміністративний, а комунально-солідаристський або, так би мовити, кооперативно-корпоративний Сенат. Цей в ідеалі повинен був складатись із загальноновизнаних найбільш креативно частиною суспільства – власне народом як головним суб'єктом Конституції видатних особистостей, що мають насамперед моральні та професійні якості, завдяки яким користуються повагою у суспільстві, в тому числі можуть виступити колективним третейським суддею у стосунках між законодавцями та урядом і Президентом.

Важливо, що електоральну базу сенатської влади за цим задумом мають становити не тільки низові структури самоорганізації громадян – комуни, як це відбувається зараз, а й різноманітні корпоративні об'єднання, представники яких також значно менше, аніж партійні осередки заангажовані професійними політиками (за М.Вебером «партійні машини») і більшою мірою орієнтовані на більш віддалену перспективу у розумінні державних інтересів.

І тут, знов – таки, вельми показово, що у своїй знаменитій програмній промові у містечку Байє ще у 1946 р. де Голль закликав створити Сенат не тільки за комунальним (солідарним принципом), а й принципом корпоративним, що безумовно справді повинно обмежувати суто партійну конкуренцію. «Всім зрозуміло і всіма визнано, що остаточне прийняття бюджету та затвердження бюджету відноситься до компетенції Національних зборів, обраного прямими та всезагальним голосуванням. Але як перша та єдина інстанція, Збори цілком можуть щось прогледіти, упустити в у розпалі дебатів. Отже, необхідно, щоб існували ще одні збори, які обирались та формувались в іншій спосіб і могли б гласно обговорити роботу, пророблену першими зборами, внести доповнення, запропонувати власні проекти. Все підводить нас, таким чином, до утворення другої палати, в яку своїх обранців надсилатимуть муніципальні та генеральні ради. Така палата доповнить першу, пропонуючи їй або переглянути прийняті нею акти, або включати у свій порядок денний, та запровадить, тим самим, у законотворчій процес адміністративний елемент, який суто політична за своєю суттю перша Палата безсумнівно буде прагнути відсунути на другий план. Цілком природньо буде включити до верхньої Палати представників економічних, сімейних, творчих організацій, щоб країна були в курсі справи всього, що відбувається в усіх сферах життя» [55].

Пізніше де Голль не тільки ніколи не відмовлявся від ідеї урівноваження громадянсько законодавчої влади сенатсько-елітарною, а в дусі ідеї синтезу влади та економіки, вважав саме таку структуру цього органу запорукою реалізації своєї «системи участі»: «Генералу вимальовується «корпоративний парламент», який складається із ряду курій: селянської, промислової, розумової праці і т.д. «Корпоративний парламент» займається проблемами господарства і соціальним улаштуванням» [28, с. 22].

Не випадково президент постійно підкреслював, що Сенат, який має вінчати особливу владну вертикаль повинен поєднувати комунально-територіальні механізми обрання з професійно-становами, адже те, що він називав «системою участі» і складає суть неокорпоративізму, згідно з яким «кожний незамінний на своєму місці» та солідаризму, за якого «співпраця – це не просто кооперація, а й взаємне творче збагачення» [47, с. 94-101]. Підкреслюючи, що «сучасному машинізованому суспільству не вистачає духовної пружини» та відкидаючи атомарний індивідуалізм капіталізму та колективізм «гвинтика» комунізму, де Голль писав у знаменитих «Мемуарах сподівань»: «таким чином засуджуючи обидва режими, що взаємно протистоять, я вважаю, що обставини диктують нашій цивілізації створення нового ладу, за якого людські стосунки регулювалися б таким чином, щоб кожний брав пряму участь в наслідках діяльності того підприємства, куди вкладається його праця, щоб кожний міг з гідністю нести свою частку відповідальності за перебіг колективної справи від якого залежить і його власна доля» [8, с. 126-127]. І Сенат на відміну від домінуючої приватновласницької партійної мотивації (партії за визначенням великі соціальні групи, що відрізняються своїм місцем в структурі власності) став би «... великою економічною та соціальною асамблеєю, яка б зайнялась розробкою в цій галузі, що стала основою французького законодавства. Тоді б у державі функціонувала вища інстанція участі» [8, с. 328].

Отже, про жодний авантюризм із референдумом щодо реформи Сенату не може бути й мови, позаяк відповідні ідеї були висловлені де Голлем, ще невдовзі після кінця Другої світової війни: «... Проект «корпоративного парламенту», ймовірно, був пов'язаний з ідеєю «участі», яку де Голль через 27 років, вже будучи президентом Франції, намагався втілити в проекті закону щодо реформи Сенату і місцевих органів самоврядування, відкинута на референдумі 27 квітня 1969 р.» [28, с. 22].

Оскільки ж, як зазначалось, формальна або процедурна демократія, тобто виборчі практики, базовані на партійних засадах, що

забезпечують належне представництво у нижній палаті, не можуть бути єдиною основою для формування президентської та сенатської влади, позаяк рядові громадяни зазвичай не здатні відрізнити найкращих від найпопулярніших, необхідно визнати, що певні вікові (проблема життєвого досвіду), освітні, нарешті, моральні цензи, а також ступеневі процедури обрання, далеко не завжди носять дискримінаційний характер і є реакційним механізмом відсікання народу від влади. А, навпаки, всі ці практики мають слугувати обранню до влади саме у повному сенсі обраних, тих що мають справжні чесноти.

Власне, саме цьому ж завданню і підпорядковане створення де Голлем повноцінної Верхньої палати – Сенату як свого роду «ради мудреців» (цей термін часто вживають по відношенню до нинішньої Конституційної ради Франції), який не можна розпускати, ротація якого більш уповільнена, а термін перебування при владі довший аніж у націлених на забезпечення успішності поточних починань держави законодавчих зборів.

Але важливо зазначити, що для будь-якої політичної партії, як особливої організації, також завжди існує проблема формального та неформального лідерства, програмної орієнтації на збереження статус кво чи, навпаки, програмної настанови на радикальні реформи тощо. Для одних партій будь-що важливо збереження «твердого» електорального ядра, інших – максимальне розширення електоральної підтримки та мобілізація не тільки своїх членів, а й тих, хто співчуває. Звідсіля поділ на праві і ліві, правлячі та опозиційні, системні несистемні, парламентські позапарламентські масові, типу правлячих американських чи британських партій, та кадрові, які зазвичай мають жорстку ідеологічну орієнтацію, партії тощо. Що свідчить про організаційний дуалізм, закладений в саму партійну структуру, особливості якої обумовлені акцентом певних організацій на одній чи іншій протилежній функції. Ось що з цього приводу зазначав вже згадуваний М.Дюверже: «будь-яке протиріччя дуалістичне за своєю природою, що веде до суперництва двох контрадикторних точок зору (оскільки зрозуміло, що будь-яка позиція може відстоюватись як з поміркованих, так і екстремістських позицій); але оскільки різноманітні пари протилежностей мають значну незалежність одна від одної. Прийняття якоїсь однієї точки зору в одній галузі залишає відносно свободу вибору в іншій. багатопартійність якраз і породжується цією відносною взаємною незалежністю протилежностей» [10, с. 292-293].

Нарешті, необхідно врахувати і те, що у суспільно-політичних процесах унаслідок невідповідності між існуючими нормами, на-

становами, правилами, інструкціями, регламентами, наказами та живою швидкоплинною та мінливою реальністю, від якої законодавча база може відставати, нерідко спостерігається втрата ефективності писаних законів, і навіть різноманітних підзаконних актів, внаслідок їх відставання від надто бурхливого розвитку подій, тобто писане право, особливо за кризових ситуацій, часто справді буває нездатне ефективно врегулювати суспільні відносини за нових реалій.

Саме в такі моменти особливо рельєфно проступає нетотожність легальності, отриманої формально-процедурним шляхом, завдяки перемозі у виборчі кампанії, та легітимності, яка здобувається в процесі успішних реформаторських дій (в українському політикумі, де виборці постійно намагаються проголосувати за менше зло, ця різниця між главою держави тільки за посадою та за покликанням, давно набула характеру повної несумісності офіційного статусу очільника держави та антидержавних намірів гаранта Конституції) [48].

Більше того, відомий французький політичний мислитель Р.Арон, досліджуючи типологічні відмінності демократії від тоталітаризму, зазначав, що однією із заporук протидії тоталітарним тенденціям є міжпартійна конкуренція: «функціонування будь-якого західного режиму переважно залежить від намірів партій, що перебувають у протиборстві. Основна проблема західної демократії – сполучення погодження в країні зі спробами оскаржити саме існування даного режиму – більш менш може бути розв'язана, в залежності від природи партій, від їх цілей та поглядів, прихильність до яких вони демонструють [2, с. 66]. Але він же підкреслює, що «одного дотримання правил та законів недостатньо. Необхідне ще дещо – що не підлягає кодифікації і тому не пов'язане безпосередньо з дотриманням законів: почуття компромісу. Це важко зрозуміле двозначне поняття» [2, с. 71].

Крім того, саме в такі моменти набувають вирішальної ролі «морально-вольові» якості національного лідера, покликаного, взявши на себе повноту відповідальності, перейти до рішучих, послідовних, а у разі потреби, і безкомпромісних дій, власним прикладом спонукавши до неї громадян. Адже саме подібна здатність, за умови недостатньої прогнозованості подальшого перебігу подій, та ще й за браком достовірної інформації та граничним часовим цейтнотом, дозволяє згуртувати спільноту задля максимально злагоджених дій (за А.Бергсоном, який був одним із вчителів де Голля – для «життєвого пориву», що здійснюється за мотивацією не «буденної», а «героїчної» етики); що, безумовно, є заporукою успіш-

ності державного курсу. Адже, за таких нестандартних, а то й надзвичайних, ситуацій не місце довгим обговоренням, зволіканням, управлінській невизначеності, неминуче пов'язаними з колегіальними формами керівництва. І саме тому, різко зростає значення так званого прецедентного права, вміння ефективно діяти за межами правового поля, чим і користався де Голль, покликаний до влади за умов загально національної кризи.

Саме за подібних нестандартних ситуацій, коли існує правове поле вже не може забезпечити дотримання порядку і стабільності в країні, повинні домінувати природно-правові механізми реалізації владних повноважень. При цьому дуже важливо, щоб Основний закон зберігав можливість застосування прецедентного права, адже, як це не дивно, зайва парламентська регламентація, і, тим більше контроль з боку опозиційних президентському курсу партій в таких випадках можуть бути гранично шкідливими (як це, зокрема, проявилось у шаленій протидії комуністів приходу де Голля до влади).

І, навпаки, відсутність надто ретельної прописаності всіх процедур, дає можливість главі держави, від особистості якого все одно буде залежати успіх загальнодержавної справи, проявити корисну для загальнодержавних інтересів ініціативу. На цей парадокс звернув увагу відомий політик і та правознавець Ж.Ведель, який у 1980-1985 рр. входив до складу Конституційної Ради. Він справедливо зазначав, що у запровадженому де Голлем Основному законі далеко не всі владні механізми залишались до кінця прописаними. Багато, що було залишено недомовленості, за межею юридичного контролю через невизначеність їх врегулювання, насамперед це стосується не до кінця визначено поняття арбітражу з боку глави держави. Внаслідок чого, Конституція П'ятої республіки, за словами того ж Ж.Веделя забезпечила стабільність не тому, що надто прискіпливо регулювала дії влади, а тому що давала можливість для більш довільних трактувань та поточних нововведень [7, с. 35-39].

Все це зовсім не означає, що представницька демократія взагалі припиняє своє існування у кризові часи, неминучість настання яких передбачав де Голль. Вона може лише тимчасово призупиняти свою діяльність. Але за Конституцією П'ятої республіки навіть за надзвичайного стану, розпуск парламенту заборонено. В самому Основному законі існує спеціальний розділ, що регулює діяльність партій. Під тиском А.Дебре де Голль навіть погодився на компроміс, згідно з яким у конституції передбачено, що прем'єр-міністр, якого призначає глава держави, є представником партії, що отримала більшість у парламенті.

А запропонована де Голлем виборча система двотурового мажоритарного голосування, завдяки якій вирішується проблема прохідного бар'єру, зокрема відсікаються дрібні партії і заохочується створення потужних міжпартійних коаліцій, справді наближала до двопартійності яка існує у США та Британії та забезпечує циклічну зміну домінування ліберального тренду, сприятливого для розвитку «капіталу» та тренду соціального – на користь «праці», що є позитивним для забезпечення стабільності економічного зростання в країні, в якій традиційно партії виконували скоріше розкольніцьку, аніж конструктивну роль [29]. Не випадково після невдалої спроби відмінити цю систему двотурового мажоритарного голосування і запровадити пропорційну систему суто партійного представництва, у 1986 р., вона знову була відновлена як найбільш доцільна та ефективна.

Але, попри всі міфи та посттоталітарні забобони щодо архаїчності одноосібного управління, хочу підкреслити, що допоки існує людство уде існувати запит на непересічну особистість при владі, а поняття «вождь», «національний лідер», «корманіч», «провідник», зберігатимуть актуальність у цілком позитивній конотації. Не випадково слово Президент перекладається – «той, що веде за собою». Фактично в даному випадку йдеться про особливу президентську «гілку влади»: «враховуючи характерні особливості нашої країни, здоровий глузд диктує не об'єднувати в одній особі верховну роль глави держави, на якого покладається відповідальність за долі батьківщини, тобто за її віддалене майбутнє та спадковість її політики, та другорядні обов'язки прем'єр-міністра, який у штовханині різноманітних повсякденних турбот керує поточними справами та діяльністю виконавців» [8, с. 290]. Також, в умовах надзвичайного стану глава держави справді повинен мати розв'язані руки для протидії найнебезпечнішим загрозам національному суверенітету [39].

Із проведеного аналізу стає зрозумілим чому не тільки Франція, а й практично всі розвинені країни євроатлантичного регіону, які свого часу запровадили найбільш послідовну систему політичної демократії, в наш час переживають глибоку кризу державності, яка, в тому числі в ЄС, проявляється у жорсткій кризі парламентаризму та системи партійно-пропорційного представництва.

Адже уже більше століття загострюється протистояння виродженого капіталізму, який давно вичерпав свій креативний потенціал та є головною причиною двох світових війн і нинішньої безпрецедентної глобальної системної кризи, та посткапіталістичного тренду, спрямованого на побудову суспільства рівних можли-

востей, яке отримало назву моделі соціальної держави і передбачає демонтаж існуючого паразитичного-споживацького способу життя. Причому, поки що в загальносвітовому масштабі спостерігається спроба повного знищення соціальних завоювань, які завжди відбувались на ґрунті потужної національної самосвідомості [41]. Цей процес відбувається на тлі стрімкого загострення взаємопов'язаних екологічної, демографічної, енергетичної, продовольчої, воєнної складовими загальносвітової кризи.

Історичний час, в який де Голль прийшов до влади справді був пов'язаний не тільки із загальнонаціональною кризою Франції, а й наростаючим глобальним соціальним катастрофізмом, небезпеку якого Генерал не тільки чудово усвідомлював і передбачав подальше загострення світової кризи пануючої «антисоціальної» формації, а й всіляко намагався протидіяти цим негативним тенденціям [36; 37]. За, що, врешті-решт і поплатився достроковою відставкою [44].

І саме тому, що навіть ідеальний парламент, як і ліберальна ідеологія, завжди менш ефективні за скрутних часів, в конституційний проект П'ятої республіки, крім всього іншого, було закладено певні «рамкові» обмеження повноважень для Національних зборів та акцентовано на праві Президента використовувати механізм всенародного референдуму, який повинен слугувати не стільки для оцінки електоратом ефективності дій влади, скільки максимально сприяти мобілізації громадян та їх консолідації навколо президентського курсу. Тобто, за словами де Голля, надати Президенту мандат для рішучих і послідовних дій із захисту національних інтересів (не випадково в такі історичні періоди зростає кількість непарламентських партій, партій-рухів, партій-орденів, які гуртують людей не стільки на основі політичного інтересу, скільки спільних світоглядних цінностей).

Сама по собі ліберальна модель влади (та суспільного ладу в цілому) може бути ефективною лише за виключно сприятливих умов, коли забезпечувався високий рівень загального споживання. Такі умови могли існувати лише для невеликої кількості країн, що знаходяться в межах світосистемного ядра, значною мірою живуть за рахунок «світової периферії» і тільки у короткий проміжок часу відносної економічної і політичної стабільності після Другої світової війни. Ці історичні умови назавжди відходять у минуле, позаяк на людство, враховуючи всі вищезгадані глобальні диспропорції, попри всі новітні постмодерні утопії, чекають практично довічні надзвичайно серйозні випробування на виживання. А, це, своєю чергою означає, що запроваджена де Голлем модель зовсім не

напівпрезидентства, змішаного президенства, прем'єр-президентства [27, с. 115-137], а послідовного системного президентського правління (яку зовсім несправедливо приписувати президентській моделі США) потребує зовсім не демонтажу, а подальшого вдосконалення [40].

Причому, як було показано, закладені системні обмеження парламентських повноважень на користь відповідальності не тільки урядово-президентської, а й повноцінного Сенату, були цілком виправданими. Ці органи не просто виконавчої, а стратегічно орієнтованої влади, на етапі подолання кризових ситуацій, справді повинні мати пріоритет над законодавчою владою.

Отже, не випадково запроваджена система парламентсько – президентського дуалізму під назвою П'ята французька республіка, попри всі кульбіти, що відбувалась у французькій політиці останніх десятиліть, залишилась і продовжує зберігати великий потенціал модернізації вдосконалення (про, що наприклад, свідчить сучасна польська форма президенталізму, типологічно явно споріднена з французькою). І тому дуже прикро, що досвід як партійного будівництва, так і побудови ефективної владної в трикутнику Національні збори-Сенат-інститут президенства явно недостатньо враховані в Україні.

Література:

1. Арзаканян М. Генерал де Голль на пути к власти. Москва: Прогресс-Традиция, 2001. 264 с.
2. Арон Р. Демократия и тоталитаризм. Москва: Изд-во «Текст», 1993. 303 с.
3. Артемьев А. Франция поменяла главное. Во французскую конституцию впервые с 1962 года внесены значительные поправки. URL: https://www.gazeta.ru/politics/2008/07/22_a_2789407.shtml
4. Бенетон Ф. Введение в политическую науку. Москва: Издательство «Весь Мир», 2002. 368 с.
5. Буниин И. Франция накануне парламентских выборов: Макрон на пути к абсолютной власти. URL: <https://carnegie.ru/commentary/71206>
6. Вашингтон Дж. Прощальна промова. *Невичерпність демократії*. Київ: Український письменник, 1994. 172 с.
7. Ведель Ж. Административное право Франции. Москва: Прогресс, 1973. 512 с.
8. Голль Ш. де Мемуары надежд. Москва: Прогресс, 2000. 340 с.
9. Данилів В.-Ю. Солідарність і солідаризм. Київ: КМ Академія, 2000. 152 с.
10. Дюверже М. Политические партии. Москва: Академический проект, 2016. 544 с.
11. Канинская Г. Голлисты и радикалы: несостоявшаяся встреча. *Шарль де Голль*. Москва: ИВИ РАН, 2000. С. 59-82.
12. Канинская Г.Н. Радикалы и радикализм в послевоенной Франции. Москва: Наука, 1999. 239 с.
13. Кола Д. Политическая социология. Москва: Весь мир; ИНФРА-М, 2001. 406 с.
14. Майка Ю. Социальное учение католической церкви. Опыт исторического анализа. Рим-Люблин: Издательство Святого Креста, 1994. 480 с.
15. Макарчук В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2000. 592 с.
16. Макрон наговорил в Латвии на объявление персоной нон-грата. URL: <https://www.rubaltic.ru/svoi-vzgliad/20201002-makron-nagovoril-v-latvii-na-obyavlenie-personoy-nongrata/>
17. Медушевский А. Перспективы дуализма. Очерк политической трансформации. *Вестник Европы*. 2008. Т. XXIV. С. 56-67. URL: <https://magazines.gorky.media/vestnik/2008/24/perspektivy-dualizma.html>
18. Мигранян А. Россия в поисках идентичности: (1985-1995). Москва: Международные отношения, 1997. 411 с.
19. Молчанов Н. Генерал де Голль. Москва: Международные отношения, 1980. 502 с.
20. Монтескье Ш.-Л. О духе законов. Москва: Мысль, 1999. 674 с.
21. Праворадикальные политические партии и движения современной Европы. СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2011. 408 с.
22. Президентские выборы во Франции-2017: материалы межинсти-

тутского круглого стола, состоявшегося в ИМЭМО РАН 1 марта 2017 года. Москва: ИМЭМО РАН, 2017. 62 с.

URL: https://www.imemo.ru/files/File/ru/events/2017/01032017_Round-Table.pdf

23. Пырма Р. Электоральная активность молодежи в США, Великобритании Франции, Германии и России: сравнительное исследование.

URL: [http://politeia.ru/files/articles/rus/Politeia-2019-4\(95\)-188-204.pdf](http://politeia.ru/files/articles/rus/Politeia-2019-4(95)-188-204.pdf)

24. Разделение властей. Москва: Изд-во МГУ, Юрайт-Издат, 2004. 428 с.

25. Розанвалон П. Демократична легітимність. Безсторонність, рефлексивність, наближеність. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 287 с.

26. Сергеевкова И. Партийные системы стран Западной Европы и США в XX-начале XXI века. Часть I.

URL: <http://elibrary.udsu.ru/xmlui/bitstream/handle/123456789/10058/2012633.pdf?sequence=1>

27. Сартори Дж. Порівняльна конституційна інженерія: дослідження структур, мотивів і результатів. Київ: АртЕк, 2001. 224 с.

28. Смирнов В. Голлизм в годы войны. *Шарль де Голль*. Москва: ИВИ РАН, 2000. С. 17-29.

29. Соболев А. Французская партийная система в начале XXI века: решительный шаг к «Двухпартийности по-американски»?

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/frantsuzskaya-partiynaya-sistema-v-nachale-xxi-veka-reshitelnyy-shag-k-dvuhpartiynosti-po-amerikanski>

30. Фальшина Н. Парламентаризм или смешанная (полупрезидентская) форма правления? (Опыт французской республики).

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/parlamentarizm-ili-smeshannaya-poluprezidentskaya-forma-pravleniya-opyt-frantsuzskoy-respubliki/viewer>

31. Флад К. Политический миф. Теоретическое исследование. Москва: Прогресс-Традиция, 2004. 264 с.

32. Французский либерализм в прошлом и настоящем. Москва: Издательство МГУ, 2001. 224 с.

33. Фукуяма Ф. Конец истории? *Вопросы философии*. 1990. № 3. С. 134-148.

34. Шмелев Д. Партия МРП и де Голль в годы IV Республики.

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/partiya-mrp-i-de-goll-v-gody-iv-respubliki/viewer>

35. Шморгун О. Всесвітньо-історичні тренди розвитку людства: порятунок чи катастрофа?! *Проблеми всесвітньої історії*. 2018. №2 (1). С. 17-37.

36. Шморгун О. Демографічна катастрофа як чинник глобальної воєної загрози. Частина 1. *Інформаційно-аналітична газета «Констраст»*.

URL: <http://www.kontrast.org.ua/news/2592.html>

37. Шморгун О. Демографічна катастрофа як чинник глобальної воєної загрози. Частина 2. *Інформаційно-аналітична газета «Констраст»*.

URL: <http://www.kontrast.org.ua/news/2591.html>

38. Шморгун О. Досягнення національної єдності: французька модель.

URL: <http://hvylya.net/analytics/history/dosyagnennya-natsionalnoyi-yednosti-frantsuzka-model.html>

39. Шморгун О. Елітарний вимір демократії: проблема авторитарного лідерства. *Еліта: витоки, сутність, перспектива*. Київ: Т-во «Знання» України, 2011. С. 343-414.

40. Шморгун О. Євроатлантичні моделі президенталізму і демократизація української влади: політологічний вимір. *США і світ ХХ століття*. Київ: Центр вільної преси, 2013. С. 315-331.

41. Шморгун О. Ідеал західної демократії та правової держави як концептуальна основа формування національних політичних інтересів. *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал*. № 3(9). 2019. С. 9-32.

42. Шморгун О. Імітаційна модель демократії в Україні як загроза державному суверенітету в контексті світового досвіду. *Україна дипломатична. Науковий щорічник*. 2019. Вип. XX. С. 599-613.

43. Шморгун О. Інноваційна стратегія побудови політичної влади в Україні. *Феномен інновації: освіта, суспільство, культура*. Київ: Педагогічна думка, 2008. С. 305-417.

44. Шморгун О. Метаморфози історичної пам'яті в процесі модерного державотворення: французький досвід. *XII Всеукраїнські філософсько-економічні читання «Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей»*. Львів. 2019. С. 68-74.

45. Шморгун А. Национально-корпоративный авторитаризм Шарль де Голль. Этнонациональное измерение глобальных цивилизационных тенденций Нового и Новейшего времени. *Цивилизационные модели современности и их исторические корни*. Київ: Наукова думка, 2002. С. 258-365.

46. Шморгун О. Основний Закон: гарантія законності чи основа беззаконня? URL: <https://hvylya.net/analytics/politics/osnovniy-zakon-garantiya-zakonnosti-chi-osnova-bezzakonnya.html>

47. Шморгун О. Постекономічні цінності в контексті пошуку креативно-мобілізаційних мотивацій суспільного розвитку. *Сучасні європейські культурно-історичні цінності в контексті викликів глобалізації*. Київ: Фенікс, 2014. С. 82-104.

48. Шморгун О. Співвідношення легальності та легітимності в сучасних трансформаційних процесах. *«Третя хвиля» демократизації на теренах Євроазії: досвід новітньої історії та виклики сучасності*. Київ: Вид-во «Фенікс», 2014. С. 52-63.

49. Шморгун О. Типологічні характеристики антикризової моделі модернізаційної моделі влади. *Модернізація і безпека розвитку в умовах глобалізації*. Збірник наукових праць. Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2016. С. 167-169.

50. Шморгун О. Цивілізаційна сутність епохи бонапартизму та історичний шанс альтернативного розвитку Російської імперії. *Вітчизняна війна 1812 року в контексті поступу всесвітньої історії*. Київ: Фенікс, 2013. С. 207-235.

51. Baal G. Histoire du radicalisme. Paris: La Découverte, 1994. 121 p.

52. Baromètre de la confiance politique. Vague 8.

URL: www.cevipof.com/fr/le-barometre-de-la-confiance-politique-du-cevipof/resultats-1/vague8

53. Buisson G., Penant S. Élections présidentielle et législatives de 2017: neuf inscrits sur dix ont voté à au moins un tour de scrutin.

URL: <https://www.insee.fr/fr/statistiques/3138704#consulter>

54. Buisson G., Penant S. La participation des jeunes aux elections. (2018). *La Croix*. 11.07. URL: <https://www.la-croix.com/Journal/participation-jeunes-elections-2018-07-11-1100954148>

55. Discours de Bayeux, 16 juin 1946. Président les fêtes organisées par la municipalité de Bayeux en commémoration de la libération de la cité et de sa visite en 1944, le général de Gaulle prononce un discours dans lequel il présente ses vues en matière constitutionnelle. URL: <https://www.charles-de-gaulle.org/wp-content/uploads/2017/03/Discours-de-Bayeux-16-juin-1946.pdf>

56. Doyle W. Parties of the French Revolution. URL: <http://serious-science.org/parties-of-the-french-revolution-7211>

57. Guilluy C. La France périphérique comment on a sacrifié les classes populaires. Flammarion. 2015. 192 p.

58. Cyrille L. En Lituanie, Emmanuel Macron maintient son appel à travailler avec Moscou. URL: <https://www.lefigaro.fr/international/en-lituanie-emmanuel-macron-maintient-son-appel-a-travailler-avec-moscou-20200929>

59. Courtois G., Finchelstein G., Perrineau P., Teinturier B. Fractures françaises 2015-vague 1. Paris.: Fondation Jean Jaurès, 2015. 51 p.

60. Emmanuel Macron warns Europe: NATO is becoming brain-dead America is turning its back on the European project. Time to wake up, the French president tells. *The Economist*. URL: <https://www.economist.com/europe/2019/11/07/emmanuel-macron-warns-europe-nato-is-becoming-brain-dead>

61. Gatehouse G. Marine Le Pen: Who's funding France's far right? URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-39478066>

62. La charte officielle des 25 revendications des Gilets Jaunes. URL: <https://www.lelibreenseur.org/la-charte-officielle-des-25-revendications-des-gilets-jaunes/>

63. Macron E. Pour une Renaissance européenne. URL: <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2019/03/04/pour-une-rennaissance-europeenne>

64. Maillé P. «Il faudrait profiter de la crise des partis politiques pour s'en débarrasser». URL: <https://usbeketrica.com/fr/article/il-faudrait-profiter-crise-partis-sen-debarrasser>

65. Mélenchon J.-L. Sortez des traités, stupides! par Jean-Luc Mélenchon. URL: https://www.liberation.fr/debats/2019/03/10/sortez-des-traites-stupides-par-jean-luc-melenchon_1713883

66. Mossuz-Lavau J. La crise de la politique en France. URL: <https://www.cor-teidh.or.cr/tablas/16973.pdf>

67. Pietralunga C., Royer S. de Législatives: l'opération séduction de Macron. URL: https://www.lemonde.fr/elections-legislatives-2017/article/2017/06/01/legislatives-l-operation-seduction-de-macron_5137111_5076653.html

68. Wieviorka M. Les partis, de la crise au déclin? URL: <https://theconversation.com/les-partis-de-la-crise-au-declin-56640>

Oleksandr Shmorgun

Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor,
Academician of the APS of Ukraine

The Collapse of the Traditional Party System in France and the Political Confrontation at the Beginning of the 21st Century

The article shows that in developed Western countries, whose peoples and elites once became the creators of modern political democracy, there is a deepening crisis of party and ideological representation. At the same time, there is an increase in right-wing and left-wing ultra-radical, or even extremist, parties or movements that are in sharp opposition to the basic values and norms prevailing in modern Western society and politics.

The critical remarks of French researchers, who place most of the blame for these negative phenomena on Charles de Gaulle, are analyzed. It is proved that although one of the main creators of the new Basic Law and the first president of the Fifth French Republic never hid his maximum negative attitude towards any party system and especially the French party system, which he called "party feudalism", he never put for the purpose of dismantling representative democracy as such.

In fact, despite the constant accusations of de Gaulle's so-called semi-presidency of permanent insurmountable instability, the first unprecedented administrative leapfrog and managerial inefficiency have been demonstrated by the first parliamentary republic in the history of Western democracy, the Third French Republic, and its successor the Fourth Republic.

Reasonable position, according to which parliamentarism as such is not a guarantee of true democratic representation and, moreover, the effectiveness of operational public administration, which is extremely important to take into account the constant calls not only pro-Moscow politicians but also many patriotic dilettantes about the usefulness of eliminating the institution of presidency in Ukraine.

That is why, despite numerous amendments to the Basic Law of the Fifth Republic, designed to increase the authority of parties and draw the attention of broad sections of citizens to their activities, the French fighters did not achieve their goals with the consequences of French authoritarianism. Moreover, the article highlights the process of instability of the political system and the radicalization of social movements both on the right and on the left.

This is evidence that the French, like all citizens of developed Western countries, are also extremely dissatisfied with the inefficiency and de facto fictitiousness of party programs, the difference, especially in the ruling parties, is minima, failure to fulfill populist promises, intellectual and moral degradation of corrupt elites scandals, clearly anti-popular neoliberal course to curtail previous social gains, and, most importantly, the complete inability of the current government to overcome the rapidly growing global economic crisis.

The conceptual conclusion is substantiated, according to which the main reason of all these negative phenomena is caused by the fundamental error of the general trend on democratization of political life chosen after de Gaulle's departure by reducing competences and efficiency of executive power, due to increase of its dependence on legislative power representation.

It follows, in turn, that the introduction of a presidential-type system of prime ministers called the Fifth French Republic, despite all the upheavals in French politics in recent decades, has remained and continues to retain great potential for modernization and improvement.

Keywords: French party system, systemic flaws of parliamentarism, crisis of party representation, Constitutions of the Third, Fourth, Fifth republics and their role in party building, Charles de Gaulle.